

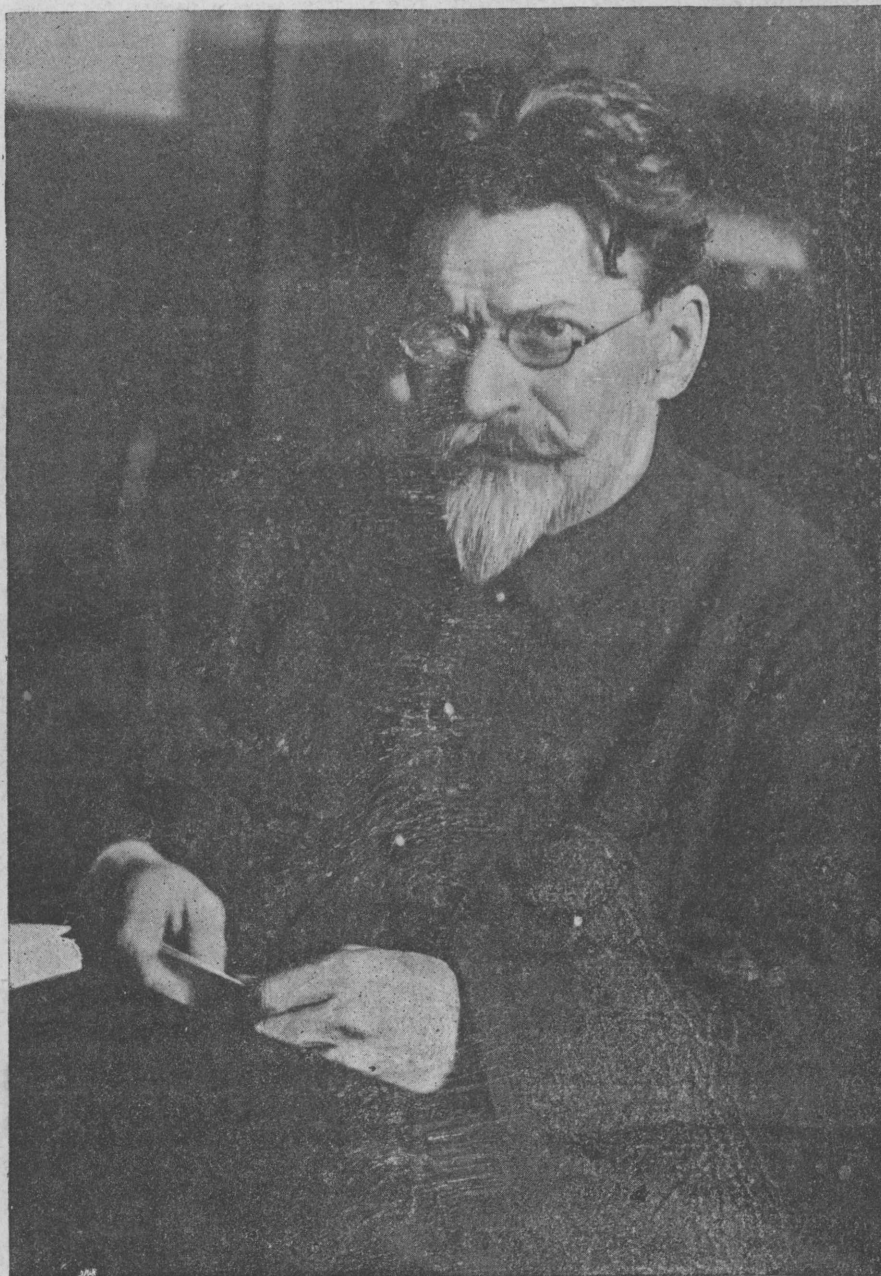
У ИЛЫШ

№ 10

(НОВАЯ ЖИЗНЬ)

Окчабр
1925

Р. К. П. (б) Рүдө Комитетсэ Марий сексийн журналжэ

С. С. С. Р. Ц. И. К. прэдсэдачыл М. И. Калинин.

Марий родо-влак! Молан „У ИЛЫШЫМ“ шагал налыда?

Шоналтэн ончыза, тэвэ умлышо марий-влак „У УЛЫШЫМ“ күзэ налыт: кодшо ий шыжым улыжо 500 йэн налэш ильэ, а кизыт ындэ „У ИЛЫШ“ тылзэ вуйэш кок тўжэм кнага шаркалалтэш,—идалык коклаштэ журнал налшына нил кана шукэмын.

Молан тыгэ дийн?

„У ИЛЫШ“ эрэ сайэмын шога, „У ИЛЫШ“ лудшс йэнлан эрэ утларак да утларак пайдам пуэн толэш. Тидым марий-влак умлэныт, сандэн „У ИЛЫШЫМ“ шунырак налэш тўгалыныт.

Тугэ гынат тидэ шагал. Вэт марий калык члажэ пэл миллион уло. Пэл миллион калыклан кок тўжэм кнага пэшак шагал. Сандэнэ марий йаллаштэ „У ИЛЫШ“ пэш шуэн койэш. Тыгэ ок йөрö. „У ИЛЫШ“ налшым шукэм-дыман. „У ИЛЫШ“ журнал у илышым шташ полша—тидым чла марий умлыжо.

Кажнэ коммунист, комсомол, учытыл тидым умлыжо, „У ИЛЫШЫМ“ шунырак шаркалаш тыршыжэ.

Кажнэ „У ИЛЫШ“ налшэ йэн адак кум подписчикым мужо.

Йалыштэ папа пытэн—лудаш жап уло, киндэ умэн—окса укэ манаш ок лий: ик тэнгэ куго окса огыл, пэлийлан „У ИЛЫШ“ налэш тудым редаксийш колтыза. Ик тэнгэ олмэш куго пайдам мууда: йоным мушо йöрым кочкэш.

Тэнэй пэлий дэн идалыклан налшылан пöлакым пуаш сöрышна. Кизыт шуко йэн пöлак нэргэн йодэш. Йудыгышаш укэ—сöрымынам пуэна, члаланат кнагам колтэна.

Кнага изи пöлак. Шушаш ийлан кугырак пöлак пуалтэш.

Кö 1926 ий 1 январ гыч „У ИЛЫШЫМ“ пэлийлан альэ тулэч кужырак жаплан налэш, нунын лүмэш

шүдö тэнгаш арвэр модылтэш:

ик арвэр—30 тэнгаш, ик арвэр—20 тэнгаш, кок арвэр—10 тэнгаш, куд арвэр—5 тэнгаш (кажныжэ).

Кö модманкэ пурнэжэ гын, „У ИЛЫШЛАН“ оксам 1 январ дэч ончычак колтыжо. Модманкэ пураш журнал налмэ дэч молю нимо ок кўл.

Моганьэ эн күлэш арвэрым модман—журнал налшэ-влак лэч йодына, сэрэн колтыза.

Шуко йэн адак „У ИЛЫШЫМ“ тылзылан кок кана лугташ йодэш. Тыгэ шташ окса шунырак күлэш, сандэнэ „У ИЛЫШЫМ“ шунырак шаркалыза. Журнал налшэ тэнэйак кум тўжэмыш шуэш гын, 1 январ гычак „У ИЛЫШЫМ“ тылзылан кок кана лугташ тўгалына.

Члан „У ИЛЫШ“ налэш вашкыза!

У И Л Ы Ш

№ 10

МАРИЙ ИЛЫШ, ПОЛИТИК, ЛИТЭРАТУР, МЛАНДЭ, ТУНЭММЭ, МОЛО ПАШАТ СЭРАЛТМЭ МАРИЙ ЖУРНАЛ.

1925 ий окчабр**Нилымшэ ий лэктэш****ЖУРНАЛЫН АКШЭ:**

Идалыклан	1 тэнг.	80-ур.
6 тылзылан	1	„ — „
3 тылзылан	—	„ 55 „
1 тылзылан	—	„ 20 „

Посна номырын акшэ 25-ур.

А Д Р Э С:

Окоа колташ: Москва, Никольская, 10, Главная Контора Центрального Изд-ва народов С. С. С. Р.

Сэрыш колташ: Москва, Никольская, 10, редакция журнала «У ИЛЫШ».

Кужо умүран лийжэ Окчабрсэ Рэволүтсий!

Мэмнан озанлыкна сар дэч ожнысо дэк шуун. 9-шэ ийлан тудымат эртэн кайэна.

Мунарат паврик-завот тавар шукэмэш, мландэ паша у корнышко войзэш, машина лийэш—тунарат илышна куштлэмэш, школ, больнитса да монь йэшаралтэш.

Пашазэ дэн крэсаньлан шкэ кидыш власым налаш күлэш ильэ мо?

8 ий эртыш. 1917 ий фэвраль ильэ. Питырсе пашазэ-влак, салтак полшымо дэн, осал, окмак кугжам сүмүралычат, кугжа олмыш капиталист кашак, буржуй кашак пурэн шинчыч, кугжа кышамак покташ тунгалыч. Кугжа, 18 мильон крэсань дэнэ пашазым погэн, лудо шиньэлым чийктэн, армийм штыш. 4 ий нинэ 18 мильон калык, тийм пукшэн, шур-шондан оконышто кийш. Мландэ шагал үдалтэ, киндэ изэмэ, паврик-завот сарлан гына штышт—сату йаллан шагалэмэ. 4 ий сар штымэ дэн йатыр пого пытыш, ший-шёртнёб окса йомо—кагаз оксам вэлэ шукрыак да шукрыак луктыч. 100 мильон Российсэ крэсань калык тунэмдэ илэн толаныш. Кугжа, помэшык, чэркэ кидыштэ эн чаплэ, шотдымо мландэ кийш—крэсаньын мландэ шагал. Паврик, завод ова-влак кугжа сэмын илышт—пашазэ волык сэмын шужэн толаныш. Питырсе пашазэ дэн салтак-влак тыгай илышым пытараш төчэн, кугжам чумалыч. „Сарым пытарман, помэшык, кугжа, чэркэ мландым крэсаньлан пуман, пашазылан киндэ лийжэ, паврик-завот озам чактаршаш“, ман рэволүтсийм штышт.

Временное Правительство'лан тыгай мут ыш кэлшэ. Тудо мландымат помэшык кидэшак, паврикымат оза кидэшак кодынэжэ ильэ. Садыгэжэ поян кашак шкэ власым кучэн вэлэ штэн кэртэш. Власым кучаш толаныш. Сарымат штынэжэ ильэ, калыкымат пичкэмьштэ кучынэжэ ильэ...

1916 ийн 25 окчабрыштэ адак Питырсе пашазэ

шкэ большевик партийжэ вуйлатымэ дэнэ, поян кашакым лупшалын, шкэ пашазэ-крэсань власым штыш. „Крэсаньлан мландэ, калыклан мир, пашазылан киндэ, түрлө-түрлө калык төр улыт, у, социализм илышым штышаш вэрч власым кучэна!“—манын, пашазэ калыкын большевик (коммунист) партийжэ власым нальэ.

Олымышт шталтэ мо, мутыштым кучышт мо?

Кандаш ий эртыш, ындэ раш каласаш лийэш. Совет влас пэрвой кэчак помэшык, кугжа, чэркэ дэч мландым шупшын йалын, крэсаньлан пууш. Паврик-завот озам поктэн колтыш. Сарым чарыш. Күртнёб корным, чодрам, банкым—калык шкэ кидыш нальэ. Түрлө калыклан, түрлө вэра кучынылан ик төр права лэктэ. Ындэ, тыгэ лиймэк, сар дэч вара пужлышо илышым төрлатэн, угыч илышым сайэмдэн, чла калыкым кнагалан, түрлө мастарлан тунуктэн, у илышым шташ, эркын-эркын социализмыш кайаш тунгалман ильэ.

Укэ. Түрлө поян, буржуй, поп кашак, поянлыкыштым шупшын надмылан, күсэнштым пэрмылан чот сырышт. Вэс кугжансэ поян, буржуй кашакат—туштат пашазэ калык рушым ончэн тыгэ ыжэ штэ манын—Российсэ рэволүтсийлан шыдэшкышт. Тыгай осал тулым изиньэк йорыкташ күлэш, манын нижыч. Тул, вүр, күртнёб дэн мэмнам пизралнэшт ильэ. Тыгэ түрлө олашштэ контр-рэволүтсий тунгалыч: буржуй тарваныш, он гвардийм штышт. Агылчан, амыркан, прансуз, йапон буржуй, салтакым колтэн, сарым луктыч—граждан сар

тўнгалы. Мәмнан илышым сайәмдымэ, мландэ, паврик, завод пашам штымэ олмэш, чла вийнам оп гәнэрал кашакым пизраш, поктэн колташ пытараш логальэ. Кум ийат пэлэ тыгэ толашэн вийна пэш изэмэ. Илышна пуждыш. Буржуй кашак пчал дэн, пушко дэн мәмнам бышт сэнгат, ындэ илышым ачалдэ Совет влас шужэн кола, калыкым пуштын пытара, шонышт.

Чынак, йөсо илыш тольо. Крэсаньын пытартыш кидыжым пытараш вэрэштэ. Паврик-завот йара шогышт. Тэвэ сипрым ончалына.

Туркэстан дэн Закавказье дэч посна С. С. С. Р.-штэ ўдымо мландэ чот тыгэ лийэ:

1916 ий	82,4	мл. дэсат.
1920 ий	64,3	„ „
1921 ий	61,9	„ „
1922 ий	51,7	„ „
1923 ий	60,0	„ „

Сакыр ушмэн ўдымө вэрэйн 1913 ийштэ удмыжым 100% (100 ужашлан) пыштэна гын, 1922 ийштэ ўдымө вэр 27% (27 ужаш) вэлэ кодо.

Тамака ўдымө вэр 1913 ийштэ 100%—1922 ийштэ 90% вэлэ.

Вольык 1916 ийштэ 100%—1922 ийштэ 65,7% гына.

Тыгэ, эн күчүк 1922 ийштэ ильэ. Сар дэн ноймо да шужымо ий лиймэ дэн тыгай күчүк кодо.

Тэвэ адак паврик-завот пашам (промышлэнысым) ончалына:

1913 ийштэ 2.598.600 пашазэ ильэ, 1922 ийштэ—1.243.400.

1914 ийштэ штымэ сатум 100% пышташ гын, 1921 ийсыжэ 16,5% вэлэ толэш.

Тэвэ кузэ илыш чот пужлэн кайш. Мланна, адак каласэна, сай илышым, социализым штымэ олмэш, пужлышо илышнам ачалаш вэрэштэ. Эн күчүк 1921 ий ильэ. Тулэч вара эркин нёлталаш тўнгална. Мландэ, паврик, завод пашам нёлташ йөсө лийэ. Ожно кугжа вэс кугжан буржуй-влак дэч оксам кугу просэнт дэн күсүн налэдыш. Мланна иктат күсын ыш пу. Чылт шкэ, пашазэ, крэсань вий дэн гына, нёлташ логальэ. Тугэ гынат 2-3 ийштэ пэш кугу паша шталтэ. Тэвэ 1924-25 ий эртыш. Мэ чла вэрэат сар дэч ожнысо илышкэ шууна.

Эн ончычак калык илышым тудын (калыкын) окса кучылтмыжо (бўджэтшэ) ончыкта. Мәмнан бўджэт сар

дэч ожнысо кугжа бўджэтым эртэн, 3¹/₂ миллиардыш шуо. Мәмнан окса (чэрвонэс) ындэ пэнгдэмын, акшэ ок воло, вэс кугжаныштат коштэш (кагаз окса ожно вэс кугжаныштэ ок кошт ильэ).

Тэнэй киндэ сай шочын. Крэсаньлан налог изэмын. Рэмэслэник дэч налог ок налат. Тўрлө роскотлан паврик-завот парш (пайда), күртньб корно докот, торгаймэ парш кучалташ тўнгалэ (ожно ту пайда чла оза кидыштэ ильэ вэт).

Тэнэй ўдымө мландэ сар дэч ожнысын 95% шуо. Сай культур ўдымө—парэнгтэ, йытын да монь—пэш талышнэн. Чла С.С.С.Р. мучко 10.000 трактор уло.

Паврик-завот паша сар дэч ожнысын 75% шуун. 1920-21 ийштэ 17% вэлэ ильэ. Сату ак ындэ чот волаш тўнгалэ. Адак, сай сатум шташ тўнгалыч.

Копэратсий—чот шарла. Йалыштэ волосын шкэ бўджэтшэ лийн, кугэмын.

Тыгэ мэ мучко илыш кыдэжнам тўрлатэн толына. Вэс кугжанлаштэ илыш мәмнан ганьак чот ыш пужло гынат, мәмнан гань тўрланэн шуун огыл. Ик ий гыч сар дэч ожнысым эртэн кайэна. Тыгэ пашазэ дэн крэсань кок-кум ий коклаштэ илышым ачалэн шуктышт. Тугэ гынат, мланна каналташ ок лий. Крэсань дэн пашазын сар дэч ожнысо илышыжэ чаплак огыл ильэ. Калык нужна, пичкэмыш. Тидэ илышым мланна вончэн кайман. Кэргына мо вара? Ожно мәмнам кугжа дэн буржуй кашак пичкэмыштэ ашнышт, тунэмаш эркым бышт пу, нужнаштэ кучышт. Тидым сэнгат мэ рэволүтсийм штышна. Кандаш ий коклаштэ нужна дэн кучэдалаш тунэмна. Ындэ чла шкэнан кидыштэ. Шэмэр калык, тудын коммунист партийжэ—у, социализм илышым шташ, власым шкэ кидышкыжэ налын. Нужнам сэнгымэк, чла калыкым тунуктэн, пичкэмыш илышым кудалтэн, у корно дэн опкылаш гына кодэш. Тидэ корно дэн пашазэ дэн крэсань калык вэлэ кайнэжэ. Нунын илыш ожно тамык ильэ. Моло—буржуй, поп, гәнэрал—кашақлан тошто дэч чаплэ нимогай илыш ок күл. Садлан нунын влас мланна ожнысо лэч вэс илышым, сай илышым штэн ок кэрт. Пашазэ дэн крэсань калык шқаланышт у илышым шкэ вэлэ штэн кэртит. Садланак власым шкэ кидыш налдэ ыш лий. Ончыкыжыжат шкэ власым чот кучыдэ ок лий.

Лайн.

Тушманлан ўчим штэн, пўтўнь тўнья пойан кашаклан ўчим штэн—кандаш ий Совет влас ила, чоткдэмэш!

Вийан, сай тунэмшэ Иошкар Арми пашазэ дэн крэсань тыныс илышым арала. Иошкар Арми дэн Флотым чоткдэмдэ!

Моло кугжанласэ шэмэр рэволүтсий дэк лишэмэш.

Мэ ындэ 8 ий эрыкыштэ илэна. Ожнысо шучко төра олмэш шэм кидан крэсань дэн пашазэ власым кучат. Мэ ындэ йыбртэн у илышым штэна, кугжа дэч кодшо пичкэмшым шалатэн кайэна.

Вэс кугжанла ўмбаке ончалат гын, илыш чылт вэс түрлө—тошто корно дэнак кайа. Тошто ганбак тушто шэмэр туи ўмбалнэ кугжан лүшшо шўшка. Тошто ганбак тушто пашазэ дэн крэсаньым, эрыкыш лэкташ төчымыштлан, лўйкалат да сөкалат. Тўжэм дэнэ куным тўрманштэ шўктат!

Тугэ лийн шогымыланак вэс кугжанласэ шэмэрат малэн ок кийэ. Мэмнан у илыш штымынам ужын, нунат рэволүтсийлан йамддалтыт. Вэс кугжанлаштэ—Гэрманьштэ, Английштэ, Прансийштэ, моло вэрэат—пашазэ калык пэш шуко, пэш вийан.

Молан вара нуно власым шкэ кидыш ты мартэат огыл нал?

Тушто пойан кашак, буржуй кашак пэш вийан, мэмнан тошто Российсэ руш буржуй лэчат нуно чоткдо улыт. Адак, тидэ гына огыл, вэс чийат уло. Вэс кугжанлаштэ шэмэр калыкым мэньшэвик тўшка олталэн куча. Нуным сандэн „олталчык сотсиалист“ маньт. Нуно шкэ пашазэ кокла гычак лэктыныт гынат—куго төра, министр да монь лийныт. Нуно шкат буржуй улыт. Сандэн нуно рэволүтсий дэч лўдыт, шэмэр калыкым „мэ тэндан вэлкэ улына“ ман олталат.

Вара олталмыштым пашазэ дэн крэсань умлэн огыт кэрт мо? Шоналтыза-йан: марий-влакат кизыт пэш сай шарнат—кандаш ий ожно тыгань шэм шыжымак „Учредительный Собрание“ сайлаш номэрым кышкышна. Тунам мариймат олталаш төчышт. Марий коклашат „олталчык сотсиалист-влак“ илыч. Нуно олталчык сотсиалист партий вэрчын номэрым кышкыктышт. Йбра альэ, пашазэ-влак вийан лийч, большевик (коммунист) партий чоткдо лийэ. Нуно Российсэ олталчык-влакым шалатэн нытарышт.

А вэс кугжанлаштэ шэмэр калык (паврикысэ-пашазэ-влакат) тугэ олталым альэ умлэн шуктэн огыт ул. Тугэ гынат, улышыжо эрэ шукэмын толэш. Туштат коммунист партий пэш чоткдэм шога. Вэс мегрым адак, вэс кугжанласэ шэмэрлан олталатмыштым мэат пэш сай умландарэна. Кузэ? Шкэ илышна дэнэ. Тэнэйэ мэмнан дэке түрлө кугжанла гыч пашазэ дэлэгат-влак шуко толэдышт. Гэрман гыч, Швэтсий гыч, Англий гыч, Бэльгий гыч, Чэхословак гыч, моло вэр гычат пашазэ-влак толын-толын, мэмнан илышым ончэн коштыч. Мэ

Октябрсэ Рэволүтсий годым крэсань-влак помэшик ваштарэш тарванымэ.

шкат шинчэна, илышна сайэмэш. Вашкэ сар дэч ожнысо илышымат эртэн кайэна. Совет Ушэм мучко ончэн коштын, пашазэ дэлэгат-влак брын кайшт: пашазэ дэн крэсань шкэ вэлэ у илышым штэн кэртэш улмаш, маньыч. Кизыт нуно, шкэ дэкышт пёртылын, чла ужмыштым шэмэр калыклан ойлэн коштыт. Нунын ойлымо почэш вэс кугжанласэ шэмэрын утыр-утыр шинчэжэ почылтэш. Нуно ындэ чотрак кичкраш тўналыч: „Совет власым шташ кўлэш!“ маньт. Кэчэ шичмаш вэл мландылаштэ ындэ „пўтунь тўнья шэмэр калыкым иктыш ушаш кўлэш!“ манмэ йўкат вийанрак шокташ тўналыч. Мут дэн вэлэ огыл, пашамат тугак штэн шогат. Тэнэйак тэвэ мэмнан пашазэ дэн агылчан пашазэ-влак пўтунь тўньяштэ у илышым шташ кучэдаллашлан вэрч посна ушэмым штышт. Ту ушэмыш моло кугжанласэ пашазэ-влакат пураш тўналыч.

Кэчэ лэкмаш вэлыштат шэмэр тарванэн. Китай, Индий, моло калыкат буржуй ваштарэш кучэдалыт. Буржуй кашакат малэн огыт кийэ. Шэмэрым пэш пизрат. Тугэ гынат, буржуй ик кормыж вэлэ—шэмэр калыкшэ пэш шуко. Сандэнэ „чла эллэсэ пролэтарлак, пўтунь тўньясэ пизралт илышэ-калыклак, иктыш ушныза!“ ман вучымына шушашлан пагыт мўндүр огыл.

Апшат Макси.

МАРКОР-ВЛАК, «У ИЛЫШ» ВЫСТАВНЫШКЭ
МЛАНДЭ ПАША НЭРГЭН СЭРЫЗА.

Мэмнан ончык каймына

Окчабр рэволүтсийн 8 ийжылан мом шталтын, мом адак шты-шашна уло.

Чла калык төр лийжэ, вуйлатымаш пролетарлан — тиде партийн тун ойжо. Совет пашаштэ ты ой илышыш пура. Кугырак калык тигде калыкым пизра, вийанжэ вийдымэ калыкым орландара, манаш ок воч. Совет Ушэм түрлө калык коклаштэ нимогань ойртыш укэ: члалан ик права, ик закон, ик паша, ик поро.

Пашам штэн каймаптыжэ — совет пашан, озанлык пентдэмдымын, тунэммын, молынат — түрлө калык коклаштэ шкэ сэмынжэ посна корно уло. Йужо калык шукырак ончык кайэн, озанлык нбталалтын, тунэммап уло, а йужыжо пэш шэнтгелан кодын. Тыштэ пашажат йосырак. Сандэнак чла пашам садэ шкэ посна корно дэн штэн шуктап, чла тигде калыкым ончык колташ автоном рэспублик, автоном облас шталтын. Марийланат автоном облас пуалтын. Облас дэч пэлнэ илышэ марий коклаштэ партий ойм умландарэн, совет пашам шуктэн, вэрласэ партком вэлэнсэ марий сэксий-влак штат.

Нузэ вара сэксий-влакын пашашт кайа?

1923 ий мартэ кум вэрэ паша йэн ильэ: Озангыштэ, Упыштэ, Пүрыштэ. Тэнэйэ 7 вэрэ улыт: Вятка, Йаран, Кунгур, Озан, Упö, Пүрö, Бэлэбэй. Марий сэксий-влакын пашашт утыр шарлэн шога. Сэкретар-влак вэрлашкэ лэктын погынмашлам штылыт. Марий йаллаштэ мо паша уло, чла вэрэат сэксий умландара. Сэксийн пашажэ шуко: партий, комсомол, пионер, совет, коператсий, тунэмма, мландэ, сут, вапполыш комитет, кнага-газет шаркалымэ паша, адак моло түрлыжат. Кодшо ийштэ 7 кана вэрлашкэ лэкмэ лийэ: Вятка губ.—2 кана, Сүас респ.—1, Башресп.—3, Кунгур окр.—1. Адак Рүдö Сэксий гычат ик кана миймэ лийэ—Урал обл. дэн Башреспубликыш.

Калык сурт кöргö пого чоткдэмэш, илышат гүжлана — марий сэксий пашат кугэмэш. Йал марий-влакат сэксийш мийэн-мийэн түрлө полишым муут. Сэксий паша йал илыш йыр савурна, йал марий дэк лишэмэш.

Партий паша йаллаштэ шарлымэ сэмын паша йэнжат шукырак күлэш. Вэрласэ сэксиймат ындэ адак шукэмдап вөвэш.

Совет паша вийангэш.

Кодшо ий совет влас шуко законом лукто: тигде калык йылым руш йылмэ дэн төрэш чотлымо; совет пашам чоткдэмдымэ, илыжтарымэ; губэрнам, обласым уэш пöлкалымэ; тигде калык пашам ончышо комиссэ

нэргэн да монь. Уэш пöлкалымэ годым (волысым, районьм вэстүрлэмдымэ годым) посна марий волысат лийн (Пүрö кантонышто). Тушто чла пашам марий йылымш кусаран тугалыныт. Марий йал совет-влак йатыр улыт. Туштат паша пентдэм шога. Тэвэ, токан Сүас рэспубликын ЦИК-шэ Элвэт йал совет пашам йöраш чотлэн. Кугырак совет пашашкэ марий йатыр пурэн шога. Тыгань вуйлатымэ вэрышкат марий-влак ойралтыныт: Йаран УИК, Пүрö КИК, Кунгур Окрик, Урал Обик, Башчик, Вятка ГИК. Вятка дэн Кунгурешто тигде калык паша ончышо комиссыштат марий уло. Пүрö кантонышто совет пашам марий йылмэ дэн марий-влак умландарэн шогат: кантфинотдэлыштэ, кантэмуправлэныштэ, сутышто, «всеработзэмлэс» профсоюзышто, КИК-ын сэкретаржэ, агроном уло. Кунгур окр. Манчажыштэ судйа уло.

Налог изэмэ, совет паша вийнэн шога, йал марийат идалык коклаштэ совет пашаш шуко пурыш. Окчабр рэволүтсийлан 8 ий шуо. Ты 8 ий коклаштэ совет корно марий йалланат раш палэ лийэ.

Ончыкыжым совет пашам чот корныш пуртэн, ончыл ишан йэнгым советыш ойрэн, совет законом чот кучыман. Уэш советлакым сайлымэ годым, совет погынмаштэ ты пашам сай умландарман.

Рвззэ вий йамдлалтэш.

Идалык коклаштэ комсомол паша кум кана утла кугэмэ. 1924 ий мартэ комсомол йачэйкэ марий йаллаштэ чот вэрагын ыш шу. Адак комсомол-влак пашаштат титакпэ ильэ. Сандэнэ йал марий комсомол үмбакэ шöрынь ончэн шогыш. Тэнэйжым паша йöршаш ганьэ: корныжым комсомол палэн налын, марий-влакат шöрынь ончымым кудалтэн толыт, комсомол лэч түрлө ойм йодыт.

Марий комсомольэс-влак 1.000 нарэ улыт, посна марий йачэйкэ—30 утла. Эн ончылно Алабога, Пүрö кантон, Кунгур округ шогат. Мало вэрэат комсомол шарлэнак толэш. Вуйлатышэ йэнгына шагал: уэш почмо йачэйкылаштэ сэкретарлан шогалташ йэнситэн ок шу.

Комсомол йаллаштэ шуко пашам шта: шкэ политграмоталан тунэмэш, совет пашалан полша, коперативым вийангда, лудмо пöртыштö пашам шта, учытыллан полша, совет законом шуктэн толэш, моло нэлэ пашамат шкэ вачыптыжэ нумалэш. Тулэч посна марий комсомольэс-влак рвззэ калыкым пизрэн шогышо марий

илышын тошто йўлаж дэн, кизыгсэ пагытлан йўрдымō койшыж дэн чот кучэдалыт.

Комсомол пашам виктарэн шогаш, Озаг дэн Ўпэш посна йэн шогалтымэ. Вэрлаштэ комсомол пашам совпартшкол пыгаршэ йолташ-влак (избач-влак) нангайат.

Ындэ комсомольэс-влакым политграмота школ коч тунукташ кўлэш. Адак — совпартшкол, рабфак, тэхникумлашкат пурташ.

Комсомоллан мари́й йалыштэ пэш куго ишан. Комсомольэс гына (партийштэ шогышо шагал) кизытсэ пагытыштэ мари́й крэсань тошто илышыжым пургатэн, уэмдэн кэртэш. Сандэн комсомолланат тунэмаш пэш кўлэш. Тунам вара комсомол шкэ пашажым мари́й йалышкэ шукта.

Окчабрэ Рэволўтсий нэчылаштэ йошнар гвардэйс-влак.

Мари́й Ўдрамашат ончык тарваныш.

Окчабр рэволўтсийн кандаш ий тэммэ пайрэмжылан мари́й ўдрамаш изишак ончык тарваныш. Шуэ вэрэ дэлэгат погынмаш шогалтын: Пўрō кант., Иараг у., Кунгур округышто лийэдэн. Ўдрамаш кокла паша — паша йэнг укелан ольбан толэш. Ўдрамаш тунуктышо альэ комсомолка-избач улан йаллаштэ ўдрамаш-влак погынмашкэ коштыт, совет пашашкат ойралтыт. Башреспубликыштэ ик ўдрамаш Башцикын сайлалтын, волисполкомышкат пуртымо. Тулэч посна, мари́й ўдыр-влак ту-

шuko полша. Пўрō кантонышто да Манчаж районышто (Кунгур окр.) мари́й судйа-влак дэкэ ўдрамаш-влак мийэн-мийэн шкэ ойгыштым ойладэн пуат. Моло вэрэат сут коч мари́й ўдрамаш шкэ праважым кычалэш. Мари́й суртышто ўдрамаш илыш пэш нэлэ, тудым куштлэмдаш, волгалтараш, тунэм шуун уэмдаш кўлэш—ты пашам йал ўдрамаш-влак шуко вэрэ умлэныт.

Пўрō дэн Уралмари́й педтэхникумышто тунэмшэ-влак ўдрамаш кокла пашам лишыл мари́й йаллаштэ виктарэн шогат.

Мэмнан волорганизатор-влак шагал. Тунэммэ дэн политик пашаштэ шогышо ўдрамаш иктэ-коктыт вэлэ. Ты пашам вуйлатымаштат мари́й ўдрамаш укэ.

Ўдрамаш погынмашым тўрлō доклад дэнэ марла штымэ, штатный волорганизаторым пумо, мари́й коклаштэ ўдрамаш пашам ончэн, виктарэн, вуйлатэн шогымо,—чла ты паша чла вэрэат ончыкылан кодын шога.

Кнага шукэмэш, кнага сэршэ-влак йамдлалтыт.

Ты ийлаштэ крэсань сурт пашалан кўлэш кнага йатыр лэктэ. Журнал паша нэнтдэмэ. Йалышкэ марла кнага пура. Йалыш пурмыжо тувэч койэш: пэчэтлымэ кнага складашчтэ шуко ок кийэ, пэлий коклаштэ шуко кнагажэ иктэ-коддэ шаркалалт пыта, кнагам налыт.

Мэмнан кизыт кнагам сэршэ, кусарышэ йэнна ок ситэ, шуко годым йамдэ кнаган титакным тōрлатылаш, уэмдаш возэш. Тугэ гынат, йыбрышашнат уло, ончык

Окчабрэ Рэволўтсий годым Москошто Крэмльым налмэ.

нэмаш коштыт. Куго ўдрамашшат ликбэз курсыш тунэмаш пура. Мари́й ўдрамаш ындэ совет власын ава дэн азам аралаш лукмо законжымат палаш тўнгалын. Ты пашаштэ закон корным кучышо сут ўдрамашлан

ошкылмына райак койэш. Тидэ — журнал-газэтыш сэр-калышэ, маркор кэчын кушкын шогымо. Тунэмшэ-влакат, тунуктышат, йалысэ рвэзат, адак изи йоча-влакат газет-журналыш сэркалат. Кизытсэ пагыт мартэ маркор 150 нарэ уло. Нунын когла гыч илэн толын кнага возышо-влакат лийт.

Вэрлаштэ тўрлө пайрамлан посна листовкым, умландармашым пэчэтлэн шогат (Озан, Вятка). Озан марий сэксий „Ленин Корно“ газэтым луктац тўналэ.

Моло кнага — политик, наук нэргэн да монь — шкэ сэмынжэ лэктын шога. Ленин библиотэц пэчэтлымэ гына шуйнэн шога.

Кнага, журнал лудмо пашаштэ ситыдымаш уло гынат, паша кэлша манаш лийэш.

Паша йэннат лийн толэш.

Партий, комсомол, совет пашаштэ папазына шукэм толэш гынат, альэ сита манаш ок лий. Ончыкыжым партшколла гыч паша йэнным шукырак лукташ возэш. Ылүч, йал гыч, кугырак пашашкэ ойрмо лийн шога. Рвэзэ студэнт, комсомол когла гыч кок ий коклаштэ 10 йэн ойралтэ. Кизыт пашаштэ улшо йолташ-влакым тўрлө курс коч уэмдэн лукташ возэш. Ты пашат ольан кайэн шога: тугань 6 паша йэнным тунэмаш колталтэ.

Моло пашам ончыманшат ончык каймына рапак койэш. Илышна корнышко возэш, йал крэсаньбат тўрлө пашаш шупшылтэш. Марий йал илыш чла могрымат ончык тарванэн. Колэратсий, пионер, вапполш комитэт, мландэ кучымо, тўрлө ушэм — марий йалыштэ шарлат, вийангыт. Нуным члажым тунэм ончымо, чотлэн налмэ укэ. Ик манаш гын, чла могрымат марий йалышкэ рэволўтсийн кыпашжэ кандаш ий коклаштэ пурмо гань койэш.

Штышаш паша.

Паша йэнным шукэмдаш, уэш ойрэн нуным тўрлө пашаш пурташ. Марий йалыштэ мо паша, мо илыш кузэ кайа—чла вэрэат сэксий-влаклан колыштын, тунэмын, виктарэн шогаш. Чла пашам марий йалыш липэмдэн, совет пашам лывртэн, крэсань илышлан кўлэшым шукташ. Крэсаньым политиклан тунукташ. Партий, комсомол корным, йал калык полшымо дэн, уло титак (йонлыш) дэчын эрыктэн, виктарэн, чоткдэдаш. Политик умлышо ончыч коштпо крэсаньым партийш ўжаш. Ожно пызырналт илышэ шэмэр марий — пэнгтдэ, тўн ўшаным партий дэн комсомолышто мужо.

Бэльский.

Марий тунуктымо паша.

Окчабрэ рэволўтсий лан ындэ 8 ий шуо. Тидэ жапыштэ марий калык тунуктымо паша кужо корным эртэн. Тидэ корно дэнэ тудо эрэ ик сэмын тёр кайэн огыл: совет влас лиймэкэ—талын ончык кайаш тўналын ильэ, кугу нужна ийлаштэ (1921, 1922 ийла) тунуктымо паша изэмэ. Варажэ изин-изин, вий погымо сэмын, адак тёрланаш тўналэ. Нужна ий годым пэтралтшэ школат, лудмо пёртат почылтыт, марла кнага газет, журнал сайрак пэчэтлалтыт, учытылат тунуктымо пашажым ончык колташ тóча.

Кизыт чла марий калыклан областэ могэ тыгай тунуктымо вэр уло¹⁾:

Тўналтыш школ	312
Ы ступэнь школ	3
7 ий тунуктымо школ	8
Йоча пёрт	8
Йоча сат	2
Крэсань рвэзэ школ	4
Пэдтэхникум	4
С.-х. тэхникум	1
Рабфагысэ отд.	1
Лудмо пёрт	52
Библиотэк	30
Клуб дэн калык пёрт	4
Сорпартшкол дэн отдэл.	5

Культурн.-просв. кружок	23
Тэатр	1
Кугу йэн тунуктымо вэр (лик-пункт)	90

Ожно школышто марий икшывэ рушла ик мутым ок шинчэ гынат, тудым вурсэн-вурсэн рушла тунукта ильэ. Тыгай школышто марий йоча шуко ушым погэн кэртын огыл. Кизыт у, Совет школышто тугэ огыл. Марий йоча члажымат сайн умлэн тунэмжэ манын, тудым марий школышто марла тунукташ. Марла кнагам сайн лудаш тунэммэкэ, йочам руш йылмылынат тунукташ.

Адак моло тунуктымо вэрыштат (лудмо пёрт, клуб, кугу йэн тунуктымо вэрыштэ да монь) шуко вэрэ марий шкэ йылмыж дэнэ тунукташ.

Кизыт лудмо пёртыштэ, газет лудмо вэлэ огыл, уло тушто марий Совет власын тўрлө законжо нэргэн, мландэ, вольык ончымо, вэс кугжаныш калык илыш, тазалык паша нэргэн да монь марла каласкалэн тунукташ. Шуко вэрэ марий ўдрамашат, лудмо пёртыш мийэн, у илышлан тунэмэш. Йужо вэрэ марий крэсаньат лудмо пёрт пашалан полнаш тўналын: спектакль шталш полна, пырдыж газетэш воза, тўрлө кружокыш (мландэ паша, тазалык ончымо кружокыш да монь) пура, чодра гыч пуумат кондэн пуа.

Тыгэ калык тунуктымо пашаштэ кизыт марий пэдтэхникумат шуко полшэн шогат. Пэдтэхникумышто тунэмшэ-влак, (шэф лийн) марий йаллашкэ лэктын-кош-

¹⁾ Ципр-влак 1925 ий августлан ончыктымо.

тын, марий кресаньым погэн тунуктат, поро канашым пуат, спектакльым ончыктыт. Кодшо ик-кок ийштэ марий пэдтэхникум-влак шкээт вийагаш тўналыныт: тунэмшат шуко погнэн, тунуктымо пашат изин-изин тўрланэн шога. Кок ий гычын чла пэдтэхникум гыч тўналтын школлан у марий учытыл йатыр лэктэш.

Кидалаш школланат марий учытыл-влак йамдлалтыт. Совет влас мартэ кугу школышто тунэмшэ студент марий гыч ик-кок йэнг вэлэ ильэ. Кизыт Москошто, Ленинградыштэ, Озангыштэ, Вяткыштэ, Ёпыштэ да моло олалаштэ тўрлэ кугу школлаштэ 150 йэнг нарэ марий студент тунэмэш, Нинэ студент коклаштэ шуко марий ўдрамашат тунэмэш. Нуно учытыллан, агрономлан, акушеркылан да монь тунэмыт.

Ты мартэ марла ойлэн моштышо доктыр марий коклаштэ укэ ильэ, манаш лийэш. Кизыт марий гычат доктырлан тунэм лэксэ уло. Марийлан вольык доктыр кўлэш—вольык доктырат йамдлалтыт; мландэ чодра паша ончаш, тунуктышо кўлэш—нунат илэн-толын лийт. Совет влас лиймэнгэ марий чла тўрлэ пашалан тунэм кэртэш. Нуно кок-кум ий гыч шуко тунэмын йамдлалтыт.

Ындэ марий ўдўрат „кўнчла шўдраш кўлэш“ манын тунэмдэ пичкэмшэш ок код. Шуко марий ўдўр-влак тэнэй тунэмаш кайэныт: пэдтэхникумышкат, рабфакышкат, совпартшколышкат, момышкат.

Кугу школышко шуқырак йэнгым тунэмаш колташ марийн йамдлалтшэ йэнгжэ вэлэ шагал. Сандэнэ ўмаштэ Озанг университет рабфакэш лўмын марийлан посна оделёнэ (пёлка) почмо. Тушто марий-влак кугу школыш тунэмаш пураш йамдлалтыт. Тушто кизыт 90 марий тунэмэш. Тўлэч посна адак, моло оласэ рабфаклаштат марий-влак тунэмыт. Члажэ рабфакыштэ 120 йэнг нарэ марий тунэмэш.

Кизытсэ у школышто пашам штэн, у илышым штэн моштышо учытыл кўлэш. Сандэнэ уло марий учытылжымат погэн-погэн тунукташ вэрэштэш. Ёмаштэ да тэнэй кэнэжым, марий учытылын тунэммыжым уэмдаш кок курс шталтын. Нинэ кок курсышто 135 марий учытыл тунукталгыч. Адак марий учытыл-влак, паврик-завотым, сай школ пашам ужаш, тўрлэ олашкэ (Москошко, Озангышкэ) экекурсийлан кондалтыныт. Сандэнэ ындэ нинэ учытыл-влак шкэ школ пашаштым сайн шташ тўналыныт. Нуно ындэ (шуқыжо) кресаньлан поро канашым пуэн, марий йочам у илышлан йамдлэн кэртыт.

СССР-сэ моло калык сэмын, тэнэй марий школлаштат, йоча пўртлаштат да монь марий пионер отрэд дэн

Ончабрсэ Рэволўтсий дэч кок-кум тылзэ ончыч Кэрэнский правичылствэ большэвик партиим пэш чот шыгрэмдаш тўналыш шуко большэвик-влакым тўрмаш шўшыкыч, шуқыжлан шылын илаш войзо. Мэмнан вуйлатышына-влакат Ленин дэн Зиновьев шылын коштыч. Нуно, шудо солышо йэнг лийн, олыкыштат кийшт. Тидым сўрэт ончыкта.

комсомол ушэм лийэдэн. Пионер отрэд вуйлаташ йамдлалтшэ йэнг вэлэ пэш шагал. Ончыкыжым тугайм йамдлаш шуқырак марийн пионер курсыш тунэмаш колтыман.

Рэволўтсий мартэ марий шагал тунэмынат, кизыт шуко кугу йэнг (85%) лудын, возэн огэш мошто. Сандэнэ марий коклаштэ кугу йэнг тунуктымо вэрим (ликпунктым) почаш тўчалтын. Тидэ пашана пэш вийан ок кай. Кугу йэнг тунукташ марий учытылна шагал. Адак марийат тунэмаш шагал мийа—„паша шуко уло, курымэм кузэ гынат тунэмдэат эртарэм“, маныт. Тыгэ шонымаш—йонгыш. Тунэмаш нигунамат вара огыл. Тунэмшэ марий вэлэ илышыжым сайэмдэн кэртэш. Ленин кугу учытылна чажлан тунэмаш шўдэн.

— „Конга воктэн шогылтшо кажнэ ўдрамашат кугжаныш вуйлаташ тунэм шуко“—манын ойлэн ильэ.

Кугу йэнг тунуктышо учытылна шагалат, тэнэй кэнэжым нуным йамдлаш кок вэрэ курс шталтэ (Чарлаш адак Красноуфимыштэ). Нинэ курсым пытарэн лэктын, тэнэй кугу йэнгым лудаш-возаш тунукташ тўналыныт.

Марийлан тўрлэ паша нэргэн умлэн налаш, тунэмаш—марла кнага пэчэтлалтэш. Ожно марла кнага укэ ильэ. Кизыт журналат («У Илыш»), газэтат («Йошкар Кэчэ»), тўрлэ кнагат уло. Лукмо кнагажэ марийлан альэ ок ситэ. Ончыкыжым шуқырак лукман.

Окчабрэ рэвiлiтсий лиймiнгi, мариий шуко ончык кайiн. Тугi гынат, молю калыкым поктiн шуаш, мариий-лан шуко тунiмаш кiлiш. Окчабрэ рiвoлiтсий вiс пай-рiмлан мариий тунуктымo пашам ончыкрак нантайман.

Мариий крiсaнbят, учитылат, коммунистат, комсомолат, iдрамашат, пiрiйiнгат—калык тунуктымo пашалан члaнат полшiн погыза!

А. Кедрова.

Ш э м э р в э р ч.

(Изайн ольымыжо)

Кiрiнский влас годым мый Пiтpогpaдыштi лийм. Казармi тич пiш куго кашак салтак-влак кийiнa. Илаш плока. Кочкаш укi. Пiл крiмга киндi дiн кунам кiчiгут илiн кiртат? Шокшо вiд укi, иiшiтi вiдым лiкiнa. Тий, умдла, шуришo мoгырнам иoшкартышт. Кок тылзi iртiн, мочаш мийiн oгына ул. Салтак-влак чiр-ланат. Кашак гыч колшат лийiдa. Гiнiрaл, oпитсiр-влак гына ватыштым конгла гыч iндалын шoгылbанiн коштыт.

Кажнi кiчын мiмнaн дiк oпитсiр агитатыр-влак то-лыт. Тiрлiжымат oльыштыт... Агитироватлат... Тачат ик oпитсiр, шiм iршaн, шiчкaтaн oш шинчаж дiн oн-чалын, салтак-влаклан пiш oльa:

— „Врiмiний правитiлbствi пашазi дiн крiсaнbлaн куго полышым пуa. Помiшник мландым вaшкi крiсaнb-лан пуiдaш тiнгалына. Тiмдaн илышат сайiмiш. Власым кучыза, киддa гыч идa мучыштарi!“—тылiч молыmat шiйaлтiн гына oльa.

Oпитсiр oльымым шагал салтак-влак пылшым шo-галтiн колыштыт. Иужышт гына кидым соват.

Кунам колыштымo шуiш?... Мiшкыр кочкаш иoдiш. Вуй ушдымо шорык гань пiрдiш. Колыштыдi иужышт „ийви-йуви“ казармыш шаланiн кайат.

Oпитсiрaт oльiн пытарыш. Oпитсiр пiчiш кашак гыч ик кужу гына салтак лiктын шoгалbат, чытiн кiрт-дi, шкi иoшкаргiн, тыгi каласыш:

— „Иолташ-влак! Мi пiш томам илiнa. Мiмнaн илышнам иктат сайiмдaш oк толaшi. Мi шужiн илiнa. Тий кiчкiш. Вургiм чийaш укi. A нинi, койa oпитсiр-влак, шiмiр шiйымак вiлi нултат. Шiл уртiн¹⁾ iрдат. Влас шiмiрлaн, маныт. Влас aльi шiмiр калыклан нимoгай пайдамат пуiн oгыл. Тидi власак лийiш гын, пайдажi нимoгай oк лий. Айста иолташ-влак!... Тыгi oк лий!... Нинын вaштарiш шкi киньiлына!“.

Салтак oльiн пытармiкi, „рiж“ кидым соваш тi-нгалыч.

Oпитсiр шинчажым кiрiн:

— „Кучаш, арiстoвайaш свoлoчым!“—кичкpa.

Салтак-влак кичкpлат:

— „Oгына пу, oгына пу! Кiрiк члaнам лiйiн пы-тарзa!“—маныт.

Oпитсiр вуйжым сакiн oшкыльo. Салтак-влак кич-кpлiн, туманлiн шаланышт.

*
*
*

Кум кiчi iртыш. Мi aльaт садi вiрыштaк илiнa. Моло мут укi, iртак „врiмiний правитiлbствым“ вурсы-гыч шоктат.

Адак, iрлa aлa мoгай Лiнин лiман иiн, мiмнaн ка-зармыш толiш, манмi шоктa.

Лiнин нiргiн тiрлiнaт кутрат:

— Тидi Кiрiнскийм пытараш толiш, маныт.

— Укi. Тудo капиталист власым шташ толaшa,— иiкланат.

Чын, aльi тунам Лiниным шукижo шинчiн, ужын oгыл. Садлан Лiнин нiргiн тiрлiнaт oльыштыт. Кi тугай Лiнин?—мaн, мi пiш вучышна. Мый тудым изиш шин-чiм ильi. Кнага гыч да мойн колынам.

Вучымына шуo. Iрлашыжым Лiнин толын. Мiмнaм члaнам площaдыш луктыч. Моло полк гычат салтак-влак шуко чумургiныт. Плoщaдi тичак калык... Лiни-ным пiш ужнiшт, вучат... Куго кiкшi вiрыш кiзiн шoгалbат, Лiнин oльaш тiнгалbi.

Пiрвoйжo, Лiнин мaн, иктат шoнiн oгыл; варажым ушым налын, кидым рiзaн тiнгалbат, шийaлтарiн гына oльымыж годым, палышт.

Иктаж кум шагат oльыш. Салтак-влак члaнат iр-ныт... Мoгай тидi ушaн иiн, кужiч шoчын, куштo куш-кын!—маныт.

Иi, ушiт кайa oльa! Тoштo годсi илыш гыч тiнга-лын, тaчi мартi вoштoнчыш²⁾ дiн oнчыктымo гай oльiн шуш.

Салтак-влак варажым ажгiнiныт...

— „Дaвaйтe, сeйчac-жe будeм рaсстрeливaть вpeмeн-нoe пpaвитeльствo!“—кичкpлат.

Лiнин aдaк кидшым рiзaлын,—

— „Жaп шуiш, шуктiнa, штiнa, кизытiш вийдaм погызa!“—шымaтa.

Изиш лийiш, чытiн кiртдi „рiж“ кичкpлат колтат.

Лiнин oльымым чарныш. Салтак-влак шаланышт.

Мiат казармыш толнa. Изиш лиймiкi, салтак кок-лаштi иiк шокташ тiнгалbi:

— „Айста, винтовкым, погоным кышкiнa!“

— „Байстoвайaш тiнгалына! Нигушкaт oгына кай!“

Ик-кок шагат iртышат. погоным, ший полдышым кiрiштын, винтовкым да мойн кышкылт пытарiныт. Ка-зармi гыч Пiтpогpaд урiмлаш кайат, шаланат. Ик ма-наш гын, казармыштi нимo толк укi.

¹⁾ Артiн.

²⁾ Кiзгi.

Кастэн адак чумргышт. Опитсэр, генэрал-влак лүдыныт. Мэ, мо лийэш гынат лийжэ, шонэна.

Йүүдым, лачак латкок шагатлан кагаз тольо:

„№-ую дивизию мобилизовать в Смольный—Петроград“. Варажым: „в случае чего... арест“—ман возымо.

Салтак-влак ынэшт кайэ. Бастовайат вэлэ. Смольныйш мэмнам большэвик-влакым пуштэдалш нангайнэшт, маныт.

Эрлашыжым камандир-влак толынытат, пэш кичкрат.

Салтак-влак,—„огына кайэ, шкэ йолташнам огына пушт!“—„рүж“ кичкрат.

— „Арестовать, немедленно арестовать“—камандир йүк шокта.

Кэчвал шуо. Мэ огына кай. Изинш лийат, шүдö чо-ло имнэшкэ казак-влак „чылдо-чылдо, чылдо-чолдо“ кудал толыч. Мэмнам рат дэн шогалтыштат, йырванш авркалат. Петроград лопка урэм дэн нангайат.

Күкшö вэрышкэ куго мўшкыр кашак-влак күзэн шогалыныт, мэмнан эртэн каймына годым, нуно,—„тэвэ тланда свобода! Вот мландэ, паврик! Сволоч кашак! Мэмнам пизрэн огыда кэрт!“—лупшым налын, мланна ончыктэн, игылтын шогат.

Мэ эртэн кайшна.

Нунын тыгэ олымышт кажнэ салтаклан шүмэш пэрныш. Пүүм пурлын торэш мўшкыр кашаклан сырэн кайшт. Чонлан пэш йöсын, „досадно“ чўчо... „Чыгыза, альэ мэмнан урэмыштат пайрам лийэш дыр“, ман шонэн кайшна.

Мэмнам чурманш намийэн пургышт.

Ту жапыштэ Лэнинымат кучынэшт улмашат, тудо шылын.

*
* *

Мэ тушто (чурмаштэ) шукак ышна кийэ. Чла вэрэ салтак-влак тарванаш тўнгалыныт. Мэат чурмам пудртэн лэчна...

25-сэ окчабрыштэ вэс влас, чылтак шэмэр влас лийэ...

Варажым мый Кавказ фронтыш тушман-влак дэн крэдалаш кайшым.

Мöнгö толымат, рэволүтсий пашалан кок изайм йалысэ кулак-влак пуштыныт. Мыймат пуштнэшт ильэ.

Ту ийштак Йошкар Армийш вэрэштым. Адак куго мўшкўр дэн сар пытымэш крэдалаш тўкныш.

Ал. Пэттоки.

Латкок шагат.

(Марпа куван олымыжо).

Ал. Неверов возымо гыч Ал. Пэттоки кусарэн.

Эрдэн эрак кудвэчыштэ ушкалым лўштэн шинчэм ильэ. Ончэм, чара йолын Миклай кудвэчыш куржын пура. Шкэ пўжалтын, умшажэ шонэшталтын кычкара:

— Йыванэт кушто?

Мо адак лий гын, шоналтышым, йодам:

— Молан?

— Мэмнам арэстовайат, казак-влак йалыш толыныт.

Тыгэ гына маньэ, шижынат шым кэрт, ты манмэш лэктынат куржын. Изинш калкамат тўчын кодэн огыл. Мыйат, шöр вэдрам ушкал йол йўмалан шындэн кодышымат, содоррак пöртыш куржын пуршым. Чытрэм вэлэ. Пэлэштэнат ом кэрт. Йылмэ тўнгылгымэ гай лийн. Шинчамат шаланэн. Пырджыштэ пчал кэча ильэ, тудым содоррак крават йўмак кудалтышым. Лүдшö мэраг гай вэлэ лийнам. Ожнат казак-влак, йал гыч эртэн каймышт годым, сайнак огыт эртэ ильэ. Эрэ иктаж осал пашам штыл кайат. Кизыгат пэш лүдмаш. Йываным кычкрэм, тудо лўмын малмэ гай вэлэ нэрым „кыр-кор“ шушпын кийа. Кидшэ гыч шушшам, кычкрэм:

— Йыван, Йыван, киньöл! Казак-влак толыныт.

Йыванат „тыпэ-топо“ кинэлыат, сайв чийэнат ыш шу, ончэм окна гыч—Каврий мэшакаым кидэш налын пöртыш куржын пура. Мый адак чытраш тўнгалым.

— Вашкэ, Йыван, шыл! Кчалаш тўнгалыт.

Йоча-влак рүж йўклан помжалтыч. Изижэ шорташ тўнгалы. Ончэт гын, мыйжэ кидышкэм вэлэ налпаш, вара шортмыжымат чарна, лүдмö дэн уш укэ шол.

Кўзым кчалам, Йыванлан корныланжэ киндым шулан кўлэш. Сукр дэн вэлэ чыкышаш, тудланат уш укэ. Адак изижэ кычкара. Изижэ почэш кугужат шорташ тўнгалы. Ындэ пöртым сўмүрат мо, манын вэлэ шонэм. Кычкрэм йўклан эртэн кайшэ-влак окна воктэн шогал-шогал, мом рўжгат ман, колышт кайат.

Йыванат шүкшў, кушкэдалтшэ пэнчакным руалтэн налыат, олыа:

— Марпа, тый ит лүд. Мый кас мартэ Лэвэйэр купышто лийам. Кас вэлэш кузэ гынат тланэт шижтарэм. Казак-влак, Йыванэт куш кайэн, ман йодаш тўнгалыт гын, мый ом шинчэ ман. Нуно ўдраманшлан огыт логал. Унлышыч?

Ала момат мланэм олыэн кодыш, мый тунамак мондышым вэлэ. Кудвэчыш лэктым, шöр вэдра шöрынь йöрлын кийа. Ушкал капка воктэк мийэн шогалын, тўкыж дэн капкам почаш толанэн шога. Пöртыштö ньога-влак шортыт.

Мый кудвэчэ мучко ушдымо шорык гай вэлэ пöрдын коштам. Уш укэ. Урэмыш лэктын ончалым, кўшүл

мучаштә кычкромә йўк шокта. Кә ик вәлыш куржәш, кә вәс вәлыш. Мланәм парням ончыктат. Кчри кува мый дәкәм куржын тольат, йодәш.

— Йыванәт шыльә?

Мом каласаш? Ала иктаж шот дән, ондалән йодаш толын, шонәм.

— Молан тудлан шылашыжә? Вор огыл вәт,—манам.

— Комунистыс тудо.

Ом ыгла, ала мом гынат олынәжә Кчри. Ончәт гын, сайм шонән толын улмаш. Мый нигәланат ом каласә манәш. Йыванәт оралтә коклаш шылын гын, вәшкәрак ырдыж вәрыш шылжә. Казак-влак муут гын, вара сай ок лий.

Кчри дән мутланән шогымына годым, Миклайн ватыжә, Натальә, тольат, мланәм шинчажым пұалын шижтара. Айда кутршаш уло, манәш. Кудвәчыш пурышнат, йодәш:

— Мом штәна ындә?

Мый шкәжат ырмам, адак инандарәнак ольәм:

— Мәмнан огыт тўкалә, мә ўдрамаш улынас.

Тыгә олымәмлән Натальә мланәм сырыш вәлә.

— Әй, исәр, кунам тыгә олыман! Йән шинча ончылан кодаш йбра ужат? Котай Опанасжак мәмнан вуйнам йомдараш ванас. Моло пойан тўшкәжә мом кодат шонәт? Тәний тунар киндыштым нужналан погән налычат, кунам ындә нуно кудалтат. Сырыкташ йбршө лийә. Казак-влак толмышт нунылан полш вәлә.

— Ындәжә кузә, вара мом штәна?—манам мыйжә

— Вәшкәрак шылаш күләш!

— Йочанажым кушко?

— Йочанажым ик кәчылан кодәна, нуным огыт тўкалә. Казак-влак кайатат, толына. Эрла мартә шогат гын, Кчри чизым мойн пукша, онча. Кизыт вәшкәрак шылшаш.

Вәшкәрак шылшаш манмылан мыйн шўм пырткаш, чытраш вәлә тўгальә. Кәрәк шкә, йоча олмәш шичда шорт. Шўмыш витән. Модыш паша огыл вәт—шкә сурт гыч куржаш! Адак кушко куржашыжә—шоныманш. Куржшыла казак-влак ужыт гын, лўйәнәт пуптыт. Пөртәш кодашат лўдман. Казакшат пәш осал улыт. Пойан-влакшат ужыт гын, казаклан шижтарат. Уна, тәвә тидә комунистын ватыжә, кучаш күләш, маньыч гын, вара илыш пытыш...

Мом шташ?.. Капка ончык гына ләктын шуум, Кчрилан йочам эскәрәш каласәм манын кайнәм ильә, колыштам—кычкромә йўк шокта.

— Казак-влак пөрт йәдә коштыт!

Тидым колымат, содоррак кудвәчыш, пөрт ончык лук гыч лукыш шылаш толәшән куржшталштам. Укә вәрым шым му. Колба рожыш пурән кайәм ильә, ок лий. Адак пөртыш куржын пуршым, изирак йочажым кидәш солалтышышат, кугуракшылан каласышым:

— Кчри бабайәт дәк кайә. Тун дәнә шинчәт изиш. Мый вәшкә толам.

Могай каймә йочан, шорташ вәлә тўгальә...

Шонышым-шонышым: мо лийәш гынат лийжә, ни-гушкат ом кайә. Кок йочамат налымат, ушкалым күтүш колташ урәмыш поктән луктым. Ончәм, ушкал күтүшукәртак кайән. Пасуштат коштәш. Ушкал шкәтын ок кай, ломыжәш вәлә. Воштр дән туп покшәчшә шийалтарәм.

— Кайә, кайә күтүшкәт,—тудо тупуйлана вәлә. Ваштарәшәм Котай Опанас чара вуйн толәш. Йываным тудо ожнысәк ок йбрәтә ильә. Иктаж зийан паша лийн кайа, нужнан ойгыжлан куанән коштәш. Кизытат казак-влак толынытат, мый дәкәм шууда, мәрән шинчажым карән, мысклән воштылмо гань, воштылын йодәш:

— Кушко ушкаләтшым поктәт?

Мыйат Опанасым ончалым, вигок шкаланжә тура пәләштышым:

— Котай, мәрән шинча, шайк, пәш ит куанә альә! Опанас нимом пәләштыдә содор ошкыльә.

Мыйат мөнгө шым пөртыл. Ушкалым поктәм. Урәм капкаш шуумат, ончәм—садә Котай Опанас кок казакым мыйн почәшәм вүдән коңда. Казакым ужымат, шўм пырткаш тўгальә. Молан лучо тугә шудалынак каласышым шонәм. Азам кидәшәм налынам, кугуракшә урвалтәм күчән кайа. Шкә ошкылам, шинчамлан нимат ок кой... Урәм тўтра гань вәлә... Корно дән содор ошкылаш толәшымәм дән изи виньәм лакыш „шрүп“ пурән кайшым. Кидәмсә азамат тәвә камбозәш. Опанас дән кок казак мыйм поктән шуучат, кычкрат:

— Шогал, айда вәшкә!

— Кушко?—йодам.

— Шокшо вәрыш!

Ик казак кидәм гыч шупшыльә, тәвә пулшәм ләктәш.

— Ит тупуйланә! Куш нангайшашыжым шкат шинчәт. Ольо, марийәтым куш шылтәнәт?

— Мо... мый кужәч шинчәм, ала кушко кайән дыр? Шкә кычалза!

Ты жапыштә Йыван каласымә мут ушышкәм пурыш. Кузә гынат пәнгыдын шогәм, ынәм каласә.

— Мә вара олыктәна гын, мом штәт?

— Кузә олыктәдә?!

Опанас агтан гань вәлә ончылнәм төрштыл шога. Нәлшаш гань койәш. Ик казакшә лупшым нөлтәлын, шучко шәм шинчәж дән ончалыт,

— Уна, тәвә тидә лупш каласыкта! Ыдрамашын йылыжым ронча!—ман кычкрал колтыш. Вәс казакшә, кугурак капан, пўжым пурлын, шыдәшкән йолташыжым вурсаш тўгальә.

— Мом шакшә ўдрамаш дән мутланән шогәт?! Нангайшашат, пәтрән шындышаш, вара тунам каласа.

Мый пәш лўдым, могрәмәт чытраш тўгальә. Шовычәм төрлә ышым, ольәм:

— Кәрәк йочажым ида лўдыктө ильә. Пәтрнәдә... могай осалым вара штәнам?

— Сита! ит мутайән шого.

Казак-влак мыйм кок могыр гыч авурштат, урәм дән нангайшт. Котай Опанас узо пий гань шәнтәч ош-

кылеш. Изи Вачийэм урвалтэш пижын шўдрна. Тудо изи гынат, кандаш ийаш вэлэ, казак-влакын могайштым шинча. Мэ ошкылына, пошкудо-влак окна гыч ончэн кодыт. Йужыжо куанэн воштылэш, йужыжо шўм күчэн ойгра. Кчри куван пўрт воктэк шунат, казаклан ольэм:

— Шогызайан изиш, шонго кувалан ончаш йочам пуртэн кодэм. Нуным пырля мый кузэ нангайэм? Нунымат вара тигаклаш тўналда мо?

Казак куго йўкшў дэн кычкрал колтыш:

— Шылаш ит толаш! Талнэтак плокажэ лийэш!

Изи азам ончалым, шупшалым, чытэн шым кэрт, чаманэн шортын колтышым. Мо лийм гын? Нимат ом шинча. Чарнэн ом кэрг, шортам. Шўмлан йўсў. Шинча вўд йога. Минь шортмэмлан Вачийэмат мўгрэн шорташ тўналэ. Изижэ, аза гынат, тутат мэмнан шортмылан магра. Йочам кодэн, мўгрэн урэм покшэч ошкылам. Опанас пўрт дэк шунат, Опанас казаклан ольа: мыйн агуныш пэтрэна, манэш. Мый тидым колбымат, шўмэмлан „кроп“ чучо. Изиш лийат, Опанас агуныш пэтрэн шындышт. Пыре куго колбам оролмо гай шинчэм. Шинча вўдат йогэн пытэн ала мо—ом шорт. Шонымаш куго. Кузэ тыжэч углышаш гын? Ик агун лукышто шинчышымат, вэс лукыш куснышым. Изиш шинчышымат, чон йўсэм дэн, пўрдўж воктэн рожым штэн лэктам ман, рокым удраш тўналым. Удрэн-удрэн изирак рожым штышым. Парньа дэн кунам удрэн шуктэт! Тугак, кольмо дэч посна ок лий. Тўрлў шонымаш вуйшко пура. Чоныш тынар витымэк, пикталташ гын вэлэ, шонэм. Адак онгыштэм булакым ужымат, логарэм шуралтынэм шкэ—колмо дэч лўдам. Ньюга-влакым, Йываным чаманышымат, ончыкыжо ала сай илыш толэш, нэлэ жапым чытыдэ ок лий, шоналтышымат, шортын колтышым. Шортам, шкэ рвэзэ илышэм шоналтышым. Удўр годым илымэм, Йыванлан марлан лэкмэ, кузэ Йываным кугжан сарыш ужатымэт,—члажат ушыш пура.

Йатыр жап агунышто шинчымэкэ, колыштам: ольымо кичкрмэ йўк, йол йўк шокта. Агун рож гыч ончалымат казак-влак Миклай ватэ Натальым вўдэн кондат

Мыйжэ, лўдмў олмэш, куанэнам вэлэ. Йўра, кэрэк шинчашэм йолташ лийэ, иктаж йўным штэна, шонэм Казак агун опеам почат,

— Айда, пура кангалташ,—маньэ.

Натальат мый дэкэм пурыш. Куго ош шинчажэ пич, кэмыш агунышто пыре шинча гань вэлэ йулгыжэш. Кўжгў тўрвыжым чытрыктэн, йодэш:

— Тый кузэ шонэт, Марпа, казак-влак мланна огыт логал? Тиштэ тыгэ шинчаш тўнална гын, ала логалашат тўналыт.

— Тыжэч вара куш кайнэт?—йодам мыйжэ.

— Иктаж вэрэ куржына!

Изиш лийат, Натальэ пўрдўж лук мучко агун лэвэдыш дэкат кўзэн шуун, мланэм шып гына ольа:

— Марпа, лэкташ лийэш, лэвэдышыжэ олым вэлэ. Лэктын куржына мо?

Мом шташ? Куржаш альэ ок кўл. Кодаш гын, казак-влак ала кыраш мойн тўналыт. Куржашат лўдмаш.

Ала нуно агун воктэн оролэн шогат. Лэкташ тўналмэ годым, вэрэшак лўйат гын, вара арам колаш вэрэштэш. Тўрлын шонэм. Натальэ кўшўч кычкра:

— Марпа, кўзэт гын кўзў, казак-влак укэ улыт, ик йенат укэ. Айда, мый лэктам.

Мый ала омач лэк ильэ, Йыван шинчашэм койн ольымыла чучо: „Лэк вашкэ, шы!“

Мыйат содор, шижынат шым кэрт, пўрдўж мучко кўзэн кайшыш; вуйм гына лугташ тўналнам ильэ, „брлўч“ лўйенат колтышт. Ындэ мыймак лўйшт мо, шонэм. Лўдмэм дэнэ тўжвак лэктын возым—молан альэ ом коло, шонэм? Натальэ кичкра:

— Киньэл, киньэл, Марпа, урэмыштэ лўйкалат, ит лўд.

Мыйат киньэлым, Натальэ почэш куржам. Опанас идым шэнтэч пакча мучко куржына. Пўжалтынам, пэш чот куржам, йолэмлан мландат ок чўч. Критон моча ончык пурэн шогална. Ончэна, эскэрэна, ала иктаж покта, ман. Адак шогашат лўдмаш. Казак-влак куржынам шижыч гын, кышана дэнэ покташ тўналыт.

— Мом штэна, кайэна мо?

— Ындэ казак-влак каймэшкэ мўнтў пўртылаш ит шоно.

— Вара куш кайна?

— Айда вўд коч вэс сэрыш лэктына. Миклай дэн Йываным ала ужына, нунын дэн пырля лўдмашан огыл. Ала Лэвэйэр купыштак нуно кийат.

Мыйат казак-влаклан пэш сыршым. Чоныш пэш витарышт.

— Натальэ, пўрйэн дэн пырля мланнат казак-влак дэн кредалаш вэрэштэш очыни,—манам.

— Тугэ улдэ, кредалдэ ок лий? Казак-влак кредалаш шкэ ўжыт. Мом штэт.

Эркинрак гына ошкылына, ала мо лўдмашат пытэн. Вэс сэрыш лэктат, Лэвэйэр купыш Йыван дэн Миклайм кычалаш кайшна. Коштна-коштна, кунам нуным муаш лийэш? Талын кычкраш ок лий. Кичкрмэ йўк шэргылтмэ дэн ала казак-влакат толыт, шонэна. Кэчат ўлкў волэн, вашкэ кас лийэш. Мэат пичкэмыш вондэрыш пурышнат, шып гына шинчэна. Пичкэмыш чодраштэ шинчымэт кунам шуэш, чонлан йосў шол. Мыйат чытэн шым кэрт, шинча вўд „йыр-йыр“ йога.

Натальэ йодэш:

— Молан шортат?

Мый Натальэ тыгэ каласымылан вожылым. Молан шорташыжэ, шонэм?

Шып. Колыштына, ала кў мэмнан дэкыла тыгдэ пушэнтгым тарватылын толэш. Мый пэшак чот лўдым. Куржаш ман киньэл шогалын, шэнтакэм ончалым—Йыванэм вондэр шэнтэч шыргэ воштыл ончэн шога.

— Ындэ казак дэн кредалаш кэртат?—ман йодын воштылэш.

Шўм тышланыш, шкат воштылына вэлэ.

Варажым, казак-влак йал гыч каймэшкэ, мэ Лэвэйэр куп лавраштэ лачак латкок шагат кийшна.

Куда Шаптрай.

Марий-влаклан шкэ патр йэныштым шинчэн шогыман.

Кудай Шаптрай.

Шаптрай 1898 ийштэ шочын. Тудо Башрэспублик Пүрө кантон Кальэгин вол., Чилибиево йал марий, нужна йэш гыч лэктын. Шым ийаш рвээ пошкудо руш йалыштэ тунэмаш тўналын (шкэ йалыштэ школ укэ улмаш). Йал школ пытармөнгө, чарнэн огыл — двухклассный школыш пүрэн. Вара „высшее начальное училище“штэ тунэмын.

Кугжан сар годым пэхотышто коштын. Пёртыл мөнгө йал советыштэ шогэн. 1918 ийштэ чеха-словак

влак толыт, мобилизатсым шташ тўналыт. Шаптрай мобилизатсэ ваштарэш шогалэш, калыкым ошыш кайдымашын тарвата. Марий-влак тудын мутын колыштыт. Шкаланжэ шылын кийаш вэрэштын. Вара, 1919 ийштэ Йошкаргэ толмөнгө, Шаптрай Йошкар армийш пура. Ту ийштак коммунист партийш сэралтэш. Армийштэ түрлө пашам шылэш. 1920 ийштэ 6 Сибирский Командный курсым пытармөнгө, тудым „Дальне-Восточный Республик“ Чита олашкэ колтат. 1921 ийштэ дивизий дэн армий парткофэрэнсыш дэлэгатлан мийа.

1922 ий гыч тўналын, Шаптрай—Меркулов дэн моло ошо-влак ваштарэш крэдалэш. Вологальск кутлаштэ эмгэна (суерга), кок йолжымат йўштө налэш. Коштын кэртэн огыл гынат, сөй гыч ок лэк: баталион дэн чла рота командир-влак эмгэнэн, строй гыч лэктыныт улмаш. Ошо-влакым 50 уштыш (мэнтэ) тошкэн миймөнгө, Кытай гранитсаштэ Казакэвич йал воктэн описэр баталион ваштарэш чот крэдалыныт. Тушак Йапон пулэмэт гыч (ошылан моло кугжаныш буржуй-влак полпэныт) пульо онжым шўта. Шкэ ротшын Йошкар салтак-влак тудым тул гыч нумал луктытат, йал дэч 2 уштыш пэлнэ нимо польшышым уждэ ик сутка ушыжо кайэн кийэн.

Казакэвич кутлаштэ пэш чот крэдалмыжлан вэрчын, Рэввойэнсовет (приказ № 111, 1924 ий) Шаптрайлан Йошкар Знамэ Ордэным (№ 10797) пуа.

Эмгэнымэ, рэвматизм, цынга чэр дэнэ Шаптрай 11 тылзэ госпитальыштэ кийа. Тушак йол парняжым пўчкын налыт, ик өрдыж лужымат изиш пўчкын луктыт. Порэммөнгө адак ротын командиржылан шогалэш.

1925 ийштэ тудо Москосо «Высшая Тактическая Стрелковая Школа»м тунэм лэктэ.

Тэнэй сэнчабрыштэ Кудай Шаптрай Амур вўд воктэн шинчышэ Благовещенск олашкэ Йошкар Армийм вийандаш, тунукташ кайш.

Шэмэр калык.

Тўжэм ий дэн пызыралтын
Шэмэр илыш йбсланэн,
Пойан дэчын индыралтын
Шинча-вўдым йоктарэн.

Ик чўчалтыш шинча-вўдшат
Йомын огыл арамыш;
Пўжалт, нойэн ыштымыжат
Огэш мондалт курумэш.

Индыралтшэ шэмэр-влакын
Чонышт колдымо улмаш;

Шэм-пургыжан шўгарла гыч
Нуно киньэл шогалыч.

Йэнг вўр йўшө тушман-влакым
Йөршэх кожгэн пытарышт,
Тошто, шўкшў оралтыжым
Сўмырталын шалатышт.

Садэ тоштэр олмо валан
У полатым ыштэна,
Шўч йўд пичкэмыш вэрлашкат
Кэчэ сыным пуртэна!

М. М. Иванов.

Мо тугань чöгыт дэн сорла?

Мэмнан Полэр йалыштэ (Мэнчыла кантон) ик кана ик кугза оксам чотлэн шинча. Кидэшыжэ ший оксам кучэнат пэш онча. Лач тунам миньын пурмэм кэлшыш.

— Мо, павай, оксам пэш ончэт?—ман йодым.

— Тэвэ оксалан аптранэн ончэн шинчэм,—маньэ:— ожно оксаптэ кугжа вуй сүрэт илэ, а кизыт чöгыт дэн сорла да адак шүдүр сүрэт уло. Ала кувэч тугань сүрэтым муун луктыныт!

Тыгэ аптранэн шинчышэ павайлан маньым:

— Колышт, павай, минь мом ойлэм. Кизыт влас папазэ дэн крэсань кидыштэ. Власым чöгыт (молот) дэн штышэ папазэ да сорла дэн штышэ крэсань кучат,— тэвэ ту сүрэт мом ончыкта. Ожно мэмнам кугжа пизрэн ашныш—тудым окса сүрэтат ончыкта илэ. Шүдүр сүрэтшэ адак тэвэ молан шталтын. Папазэ дэн крэсань влас кизыт ик Российштэ вэлэ. Ту власым тэвэ ындэ 8 ий күчэна. Илэн толын шэмэр влас пүтүн туньаштэ лийшашан. Туньа пэш кумда. Уло мландэ ўмбал визытэ пайлалт шога (нунын кок-

лаштэ пэц куго вүд уло: тэнгыз дэн океан). Сандэнэ шталтын вич мучашан шүдүр—йошкар шүдүр. Ту йошкар шүдүр түвö пүтүн мландэ ўмбалнэ папазэ дэн крэсань влас лийшашым ончыкта. Кизыт тудо лийн шуун огыл. Лиймашыжэ йошкар шүдүр гань йыл-йыл койэш. Мэ шкэ власнам чот күчэна гын, тудо вашкэ лийн шуэш. Тэвэ, павай, оксаптэт молан тугань сүрэт шталтын.

— А-а, тугэ улманш, шольым!—маньат, павайэмат оксажым пүтрэн пыштыш. Солькэш чот пүтралмыжэ, власнам чот күчэна“ ман штымэ ганьак койо.

Ойлэн шинчыжэ комсомол.

Совет влас мэмнам у илышыш лукто.

Совет влас лэкмылан ындэ 8 ий шуо. Совет влас чот шога. Мэ совет влас лэкмылан уло йал дэн йыбртэн шөгэна. Пойан-влакшын кöргышт-шүмышт пэш йўла. Йалыштат альэ совет влас лиймылан ойгршо уло. Тэвэ Шайсултаным налына. Тудын ожно 6 дүм мландыжэ илэ. Тудо анам ужалэн, аракам йўун куштэн-мурэн кошто. Ындэ тугэ штэн ок карт. Ындэ тудлан уло папажым шкэ шташ, тыршаш возэш. Сандэнак совет власымат чла Шайсултан ганьлак огыт мокто. Ындэ нуно мэмнам öртнёрлэн кушкыжын огыт карт. Мэжэ, укэ йэн-влак, совет власлан тауштэна.

Кужо ўмүран лийжэ совет влас! Ончыкыжат вийан шогыжо!

Мэнчыла кантон, Полэр йал марий Шайахматын Б. Ш.

Партий, комсомол, пионер илыш.

Йамдлалтса.

Партий пашалан тунэммэ.

Иалыштэ партий ончылно шуко паша уло. Члажы-мат тунэмын, палэн налын шуктэт гын, шташат куштылго. Марий йаллаштэ партий корным кучымаштэ титакшат лийдэ ыш код. Политик пашам умлыно шагал, калык коклаштэ тунэммаш вишкыдэ, папаштэ шогышо чла вэрэ йамдлалтын огыл. Сандэнэ марий йаллашкэ советын тўн ойжо, партийн корныжо чла вэрэат пурэн пэнгдын шталт ыш тол.

Партий с'езд пунчалмэ мутым шукташ партий йыр шогышо, партийлан лишыл тўшка лийжэ. Крэсань кокла гыч рэволүтсий паша дэн ончык лэкшэ, йошкар армий гыч пöртылшö, ўдраманш коклаштэ папаш штышэ, йалласэ тунэмшэ йэн—учичыл, избач, врач, агроном, судйа, страхагент—молыжат партийлан лишыл улыт, совет пашам шуктэн картыт. Члаштланат партий йыр умургэн, партий ойм палаш, партий пашалан тунэ-

маш күлэш. Тунэм шумöнгö, паша корно виш кайа, титакшат (йонлышыжат) изэмэш.

Партий пашалан ожно тўрлö политкружокышто тунэмман илэ. Политкружокын шкэ сэмьнжэ ситыдымаш мogyр лийэ (тидым кизыт она ойло). Тэнэйэ партий Рүдö комитет каласымэ почэнш партий пашалан **политшколышто** тунэмаш тўналман.

Политшкол кок тўрлö: „стационарная“ манмэ—ик вэрыштэ кужэшлан почмо, „передвижка“—пагытлан ик вэр гыч вэс вэрыш кондыштмо. Кизытсэ пагытлан марий йаллаштэ „передвижка“ школжо йöршö лийэш.

Тунэмаш тўналмэ дэч ончыч ты пашалан йамдлалтпашан. Марий облас дэч пэлыл марийлан тэнэйэ 5 школ-пэрэдвижкэ пуалтэ. Пэрвойлан ты 5 школ мланна ситышашан. Вара-сэмьн паша вийна гын, шукэмдашат лийэш. Ты школ-влак тыгай вэрэш почылтыт: Башреспубликэш—2 (Пўрö кантонлан—1, Мэсэгут дэн Бэлэбэй кант,—1), Урал обласэш —1 (Кунгур округлан), Сўас рэспубликэш—1 (Алабөга дэн Мэнвэла кант.), Вятка губ.—1 (Йаран уйэзлан).

Кизытак школ йеда 1 пропагандистым ойраш кўлэш. Пәрәдвижкым кушко колтыман, кувәч пашам тўналман—вәрласә марий сәксийлак ончән штат. Партий Рүдө Комитет шкә ўмбақә тыгань роскотым налэш: пропагандистлан пашадар, школлан кўлэш кнага (100 тәнгә лишкә), коштмо роскот, агрономлан (тунуктымо часлан 50 ур дән), ик тунәмшылан 50 ур дән сәркалымә раскот. Тунәмаш толшылан илаш пачәр, олтымо, волгдо (тул)—вәрласә исполком ләч лийман. Ты могрым ончычак йамдлмә сай лийәш.

Пәрәдвижкә тылзат пәлә гыч кок тылзә мартә ик вәрыштә шога. Ты пагытыштә тўшка дән тунәм ләктыт. Ик канаштә кумло йәг нарә тунәмьт.

Политшкол-пәрәдвижкыш тунәмаш тыгань йәнгым ўжман: партий дән комсомолышто шогышо йолташ-влак, ўдрамаш дәләгат, совет пашаштә шогышо, политикым умлышо ончыл крәсань-влак. Школыш тунәмаш шкә воля пурат.

Ончыч, школым колтымо годым, марий кокла рүдөгән вәрым кычалман—партий, комсомол йачәйканым. Партий йачәйкә укә гын—комсомол йачәйкан воысым йа кугырак йалым. Ән ончыч партий пашалан коммунист дән комсомольәс-влак тунәмаш пурат. Сандәнә пәрәдвижкым колтымо годым ты могрым ончычак ушәш налман. Адак агрономжат кўләш: укә гын агроном пашам тунукташ йәг ок лий.

Пәрәдвижкә ләч посна „стадионарний“ политшколымат почаш лийәш. Тидыжлан сайрак пропагандист лийжә, вәрлаштак (туштак) пашаштә шогышо: коммунист-учичыл, йа избач-комсомольәс.

Политшколын програмжә „Коммунистическая Революция“ журналын 15—16 номыраш пәчәтлалтын. Адак посна кнагат ләкшашан. Вәрласә партий комитетын Агитпроп пбләмьштә тидә пәлә.

Партий пашалан тунәмә кодын шогыш. Марий коммунистат, комсомольәсат, ончыл крәсаньят партий пашалан тунәмьшт. Совет пашам виктараш, озанлыкым-төрлаташ, совет законом шуктән толаш—партий пашам шинчымә кўләш. Ты паша члаланат кўләш паша.

Вәрласә партком-лакын марий сәксий, адак волком, райком,—чланат чумыр вий дән ты могрыш ончалыт гын, тунам марий йалыштат партий паша шарла, Ленинын тунуктымыжо, марий йалышкат пурән, илышым уәмда.

Бәльский.

Марий облассә комсомол.

Марий облас почылтмөнгө Рвзәэ Коммунист Ушәм шарлаш тўгальә. Члажә 1000 утла члән ильә.

Нужна ий годым (1921-22 ий) ушәм иземә. Пашам, киндым кычалаш каймә дәнә, ушәм гыч шукыжо ләктыч. Вәрын-вәрын ушәм йөрпәш йомо. Ушәмьштә шогышо 500 лишкә вәлә кодо.

Кызыт Рвзәэ Ушәм адак вийм чот шога. Райнириваний (обласьштә 9 изи кантон лиймә) тудлан утларак о лшыш.

Бндә кундәм мучко члажә 176 йачәйкә уло; чләнжә 2.647, адак 110 кандидат.

Ожно годым ушәмьштә марий рвзәә шагал ильә. Кызыт 1.335 марий уло, молыжо руш, сўас да монь.

Изин-изин ўдыр-влакат ушәмьш пураш тўгалыныт. Кызыт 316 ўдыр уло. Моло ўдыр дәч марий ўдыр шагалрак. Ончыкыжо марий ўдырат ушәмьштә утларак лийәш шөнәна.

Ушәмьштә утларакшә крәсань улыт—2.231, 287—пашачә, молышт—служитлышә.

Пәрвойрак кәнгәжым ушәм эртак шаланаш төча ильә, пашажә начар кайа ильә. Тәнәй кәнгәжым рвзәэ ушәм шарлыш вәлә. Пашажә, пәш чот огыл-гынат, ильә.

10 сәнчабрлан лийшә марий облассә ушәм комитәт погынманьжә «кәнгәж коч ушәм шарлән шогыш, пашажым шараш, пәнгдәмдаш төча, партий дән советлан полшаш тўләнә, партий йачәйкә укәштә, партий шўлышым совет пашаш пурта“, маньә.

Тудыжо тугак. Обласьштә 155 йалсовәт (Р. И. К.) уло. 89 йалсовәтан йалыштыжә рвзәэ ушәм уло. Нуно йалсовәтлан полшат, пашашкыжә партий шўлышым пуртат.

Адак тәнәй политобразований пашам чот колташ шонат. Облас комитәт кажнә йачәйкылан ик библиотәкым налэш. Молодой Гвардийш заказ штымә.

Облас рвзәэ ушәм паша ончыкыжым сай, вийан кайшашла койәш. Чләньшт шкә тўн пашаштым ыглән налыныт.

В. Йаматай.

Марий облас пионер илыш.

Марий обласьштә пионер паша пәшак нәлын кайа. Ик могрым пионер-влаклан тўрлө-тўрлө кнага ок ситә, вәс могрым вожатыйат шагал. Адак комсомол йачәйкә-влакат пионер пашам пашаланак огыт чотло ала мо, ала штән огыт мошто. Тыгай йбсө гынат, йалыштә пионер отрәд-влак пәшак кушкыт. Члаштымат төрлыман, виктарман—виктараш вий ок ситә. Индәш кантонлаштә тынар отрәд уло:

Чарла кантоньшто—9, Звәнигә—6, Орша—1, Морко—1, Чыкма—8, М.-Турәк—1, У Торйал—1, Шәрнур—1, Йурин—1.

Иўнь тылзыштә пионер 1795-ыш шуәш ильә, ындә адак шукәмын.

Кантбўрошто паша пыкшәрак кайа. Кантон кўргыштө пионер пашам вуйлатышылан ик йәг вәлә шога. Тушто штымьштлан оксам пудымылан пашам моло вәрат шташ вәрәштәш.

Кантбўрошкә кангом Р КП(б), оно, здравотдел, оно гыч ойрмо йәг-влак толәдат гынат, пашалан кугын полшән огыт кәрт.

Адак вожатый-влак тылзылан 1—2 кана погнән ку-трат.

Кантбўро гыч пионер отрәдлашкә шагал коштыт. Колташыжә йәңжат, оксажат укә.

Отрядлаштэ. Кэнэжым ачашт-аваштлан пашалан полшымодэн, йалласэ отряд-влак пионер пашам шагал штэныт. Клубышт укак манаш лийэш. Адак, комсомол йачэйкэ-влак пионер пашам штэн огыт мошто. Тугэ гынат, пионер-влак шкэ кó улмыштым углэныт. Ындэ арывалан кок кана звэна погынмаш, ик кана отряд погынмаш лийэш.

Облас бурошто паша йэн иктэ вэлэ. Кок арывалан иккана засэданий лийэш; тушто кантбурон пашажэ нэргэн, адак марий йоча илыш ойлалтэш. Паша ты мартэ начаррак шогыш, ындыжым сайэммыла койэш.

Лишыл паша. 1) Кузэ гынат отряд-влаклан газет-журналым ситарман. 2) Клубым ачалэн отряд пашам тушан штыман. 3) Чүчкдырак кагашым погэн, паша нэргэн лончылэн кутрман. 4) Марий пэдтехникумо комсомольэс-влак дэнэ пионер паша нэргэн сэминарым штыман. 5) Отряд-влакын пашаштым виктарэн шогыман.

А. В. Мачви.

Шыгрэмдат гынат, пашана ончык кайа.

Мэмнан Чорай йалэш (Пүрö кантон) тэнэй пионер отряд почылтö. Отрядыш 17 йоча сэралтэ. Кооператив пайрам годым нуно пионер пашалан чот шогэна манын, мутым нууч. Тугэ гынат йужыжо, ачашт-авашт колтыдымо дэн, галстукыштым кондэн кодэн-отряд гыч лэктыч. Чорай ватэ-влак пионерыш шöрын ончат. Иккана энгэр түрэш ватэ-влак вожатыйлан пижыч. Тудын ойлымым огытак колышт, шкэ мутыштым вэл ойлалт. Тугэ гынат рвээ-влак аман пурат. Паша дэч ончыч кэчын погнэн ойлэна, модына ильэ. „Эр кэчэ лэктэш“, „Шоктэ шүдүр“—моло муро-влакымат тунэмна. Түрлö модыш штымына годым, пионерыштэ шогыдымо рвээ-влакат мэмнан дэн пырля модыч. Түмбырдэн кошташ тунэмна. Ындэ пионер-влак члан таг тошкэн коштыт. Паша годым кугарына йэда погнышна, моло кэчын йарсэн шна кэрт. Түнэна үмбал рвээ пайрам кэчэ адак 7 рвээ пионерыш пурыш. Кизытат изий-изин пурэн шогат. Йужжын авашт-ачаштат пионер тунэмным ужытат, шкак игшывыштым пионерыш пуат. Пионер-влак ойлымым колыштыт, шкат ойлалт. Пионерыш пурмыштлан йивртэн коштыт.

Пионер үдүр Алкима.

Йал йачэйкылаштэ.

Комсомольсым партийш пуртыман. Комсомольэс-влак марий коклаштэ кэчын шукэм шогат. Комсомолышто ныл-вич ий шогышыжат, ик ий шогышыжат уло. Комсомолышто шукырак шогышо, политик нэргэн чот шинчышым партийш пуртэдаш күлэш. Канткомол, обкомоллан ты паша нэргэн „У Илыш“ журналыш сэрэн шогыман.

Этна.

Кэтэк йачэйкэ. Кэтэкыштэ (Малмыж уйэз) комсомол йачэйкэ 2 фэвральлан почылтö. Тылылан погынмаш 4 кана лийэш, кок канажэ лудаш погнэна. Погынмаштэ политик, крэсань паша, моло нэргэнат кагашэна. Ончылтэнжым крэсань-влак мэмнан үмбак шöрын ончышт, ындыжым, сай пашанам ужын, йöраташ тунгалыч. Райсовэтышкат ик комсомолым секретарлан сайлышт.

Тишин.

Пашам сай штыш. Акпарыс йалыштэ (Бэлэбэй кантон) комсомол йачэйкэ уло. Кэнэжлан Чарла партыкол гыч Абдреев йолташ толыт, пэш шуко пашам штэн кодыш. Түрлö доклад-влакым штэдыш, мэмнам комсомолышто паша штац тунуктыш. Тудын толмөнгö корэсподэнт кружокым почна, пырдж газетым лукташ тунгална, моло пашамат шуко штышна.

Г. Ишмурзин.

Ик шүкшö ушкал уло пасум шурла. Рэфандэ (Пүрö кантон) комсомол йачэйкэ кок тылзэ коклаштэ нил йэн гыч латкогытыш шуо. Ту коклаштэ кум үдүр уло. Рвээ пайрамлан (МЮД) „Рвээ коммунист“ лүман пырдж газетым лугна. Ик комсомольэсна Упö рабфакыш пуруш. Йамайна гына йонлыш пашам шташ тöчыш. Тудым Пүрö партшколыш болгышна, кайашыжэ уламат пуна. Каймыж годым корнэш аракам кычал-кычал кайэн.

Улазыжат пэш сырэн. Кум-ныл кэчэ лиймөнгö, Йамайна толынат шуо. Экзамэным пуэн кэргын огыл. Йуашыжэ пэш кэргын.

Н. Лобин.

Мишкан вольсышто (Пүрö кантон) латик комсомол йачэйкэ уло. Марий йачэйкэ—7, сүас—3, руш—1. Комсомольэс-влак 180-ыш шуут.

Йамэтов дэн Ишмурзин.

Мо тугай пионер.

(О й л ы м а ш).

Пакча шэнтэлнэ Шуматай, сүкэн шинчын, тэрсым көргыч шукным пога. Тудым Павл йолташыжэ ужэшат, нэржым шупшын, сангажым туртыктэн каласа:

— Шуматай, Шуматай! Айда олашкэ кайэна!

— Минь колым кучынем,—вуйжым нөлталын, лавра шүрган Шуматай пэлэшта.

— Айда, колым эрлат кучаш лийэш. Олаштэ пионер-лак улыт.

— Пионер-лак?

— Иэ. Шүйштышт вигэштынат йошкар шовыч. Түмбырым крат: тра-та-та, ттра-та-та!.. Мурэн коштыт, топ дэн модыт... Айда энэр вөктэк, минь талат пионер нэргэн ойлэн пуэм.

Шуматайат, шоншо гань, миймыж шудэ гына Павл почэш онкылэш.

— Молан олаш кайаш? Малам пионер-лак огыт күл вэт?

— Ой, Шуматай, пэш кўләш,—манэш Павл, шкэ молан кўләшыжым ок шинчэ гынат. Олакат пёрыкат¹⁾ ужын огыл, сандэнак Павлын олаш миймыжэ пэш шүэш. Шинчажым кумалтэн, кайашак шонэн корно дэн ошкылэш. Чэвэр кэчэ вуйштым йўлата. Кидыштышт кужо сола, йолыштышт лачэ гань куго йондал.

— Йол пидын кайэна?

— Укэ,—манэш Шуматай,—чара йолын куштылгырак, чара йолын минь шым уштышым²⁾ каныдэ ошкылам.

* * *

„Йорло Пётр урэмыштэ шога, Чачий вўдлан кайа. „Марлан мийэт?“ манэш Йорло Пётр Чачийлан. А конга ўмбалнэ кийшэ аважэ Чачийлан ойлэн: „Йорлылан ит мийэ, ўмўрэш ойган лийат, пойан купэчлан мийаш кўләш“...

— Ковай, Ковай, манам!—йомакым пёлэн Павл йодэш.

— Мо кўләш, игэм?

— Ковай, мэ олашкэ кайнэна.

Нэржым ўштылын, — миньат пырля кайнэм,—малдалэш Шуматай.

— Молаш тушко, эргым-влак?

— Пионэр-лакым ончаш.

Мийза, мийза, игэм-влак,—ковайжэ манэш.

Шинчашт тул гань йўла.

— Йёра, мэ казыр³⁾ кайэна.

Тёршталтэнат шогалыч.

— Ой ида кайэ, игэм-влак! Ават тэвэ толэш!—шонго кува киньэлын кичкра, а йоча-влак шикшалгыч вэлэ—нуным ужат ындэ!

Тэвэ, йалат кодо. Ёрдыжым имэ гань шуралта. Шуматай ушкал гань шўләштэш.

— Шуматай, индэ ольанрак кайаш кўләш, корно пэш кужо,—манэш Павл.

II.

Корэм воктэнсэ вожын корнэш йоча-влакым ик рвэзэ воз дэнэ поктэн шуо.

— Павл!—Павл ёрдыжым Шуматай шуралта:—Ала тидэ пионэр-лакым шинча?

— Чын, тидэ комсомол вэт, шинчак дыр.

— Воз дэн толшо рвэзэ ойлаш тўнгалэш. Лэнин нэргэн ойла.

... „Лэнин илыш, тыршыш пашазэ дэн крэсань вэрч. Тўнбаштэ Лэниным пэш шукужэ йёратат, шукужэ адак—пойанжэ—шудалытат: тудын совет влас штымыжлан.

„Завотым, мландым, кожлам Лэнин пэш сай ончаш шўдэн кодэн—кажнэ тэрс падрашат совет власлан пайдам конда.

¹⁾ Ик канат.

²⁾ Мэнтэ.

³⁾ Кизыгтак.

„Пионэр—Лэнинлан полшышо рвэзэ. Кё Лэнин гань шта, ила—ту рвэзэ пионэр лийэш. Тэвэ, умлышда?“

— Умлышна,—маньэ Павл. Вуйм удралалэ: йёсат огыл улмаш, олашкат кайшалл укэ.

— Олашкэ кайшаш укэ шол,—маньэ комсомолжо:—мийза тэвэ волысышко, туштат пионэр улё. Пионэр-лак тланда эшо сайрак каласэн пуат.

Комсомол лэч шуко йоднэшт ильат, вожын корнэш ойрлаш вэрэштэ. Ик корно кайа викок волысышко, вэсыжэ—корэм йымак.

* * *

Павл дэн Шуматай пэш нойэныт. Йолыштым пыкшэ тарватылын пуракым нёлталыт. Нойэн гынат, Павл лэнтдын ошкылэш: шинчажлан пионэр-лак койт—шўйштышт йошкар шовыч, кидыштышт тўмбыр.

Йырым-йыр—куго ужар кожлаш лийэн пурышт. Пичкэмшалтэ. Йоча-лак лўдаш тўнгалыт. Кэнэта пурла мегрышто, мландэш шўдўрнэн, йошкар кужо почан ала-мо чонгэштыш. Ончал колтышт—кум пёрийэн пудургым йўлатэн шинчат. Йоча-влак чарналтышт. Павлын шўмжэ лэктын кайшаш гань пыртка, адак вуйштыжэ Лэнин ой пёрташ тўнчалэ, шона: „совет власым нёлташ кўләш, шурным, кожлам сай кучыман, аралман, а нинэ кожлам йўлатат вэлэ,—укэ, тидэ поро огыл, Лэнин гань огыт штэ“...

Шуматайжэ пэш лўдын, маграш тёча.

— Ой, чарнэ, чарнэ Шуматай! Мо, лўдшэ мёран гань улат?

Кужо почан йошкар тул кугынак койэш, утыр шуйна, пушэнгылашкат пижэ. „Сита“—маньт коктытшо,

Йўд пичкэмшэ, тыпак. Адак, кожлам чытрыктэн, осал йўк шокта: „Ох-хо-хо-хо! Коммунист-лаклан куго пайда!“

— Ой, Шуматай,—манэш Павл:—вашкэ гына йалыш куржаш кўләш, пожар онгырым кыраш, калыкым пожар йёрташ погаш!

— Молаш? Минь лўдам. Лучо эр мартэ корэмэш шылын возына.

— Укэ, куржашак кўләш, Шуматай. Кожла йўлымё годым йэн-влакым погаш кўләш. Лэнин гань огыл штымёнгё, могошь тудо пионэр лийат? Айда, вашкэрак!

Шўртныл-шўртныл куржыт. Йолыштым кўй-влак кўрыштыт, чэвэр йошкар вўрым йоктарат. Шэнтэлсэ тул эшо шапрак¹⁾ куржыкта. Шуматай нойш, шунгалтэ, магра. Пыкшэ тудым Павл нумалэш, ушажым кидшэ дэн пэтра—пирэ гань инжэ урмыж маньын. Чарналтышт.

— Молаш тинь дэнэт кайшым? Колым кучэм гын, лучо сай ильэ. Тэвэ индэ йэн вуйм кочкат!—маньын Павл пылыш воктэн Шуматай мушкындэнат колта.

— Чарнэ, чарнэт укэ? Тэвэ, поктэн луут!

Орва утыр лишэмэш, йўкат шокта: «Индэ коммунист-влак изиш лышшыргат. Кальэр-влак! Илаш эркым

¹⁾ Талынак.

огыт пу. Вакшымат, кожламат налыч,—вигэ коммунист кидыштэ».

Толын шууч. Йоча-влак вуйшкак имньэ мыжгра. Тэвэ-тэвэ тошка. Йоча шўм, тул гань, йўла.

— Шолашкэ цўтрал!—иктыжэ кичкральэ. Шола корныш пурэң кайшт. Йоча-влак кугын шўлалтэн адак куржыт.

— Вашкэрак, вашкэрак, Шуматай!

Шэнтэк ончалашат лўдман. Шотртатэн мландэ ўмбач тул куржэш. Тулым мўндўран кодэн, йоча-влак куржыт. Тэвэ, йалышкат шууч. Пэш вашкэн гына, чытрэн тўрзам пэркалат.

— Кў, мо кўлэш?

— Пожар, пожар! Кожла йўла-а-а!..

Ш.

Калык рўж тарванэн, кожла йўрташ кайа. Туллан шарлаш эркым ышт пу.

Агроном ойла:

— Иктат ок уж гын, кок-кум йал, тўжэм пэрэйэз кожла йўла ильэ.

Эрдэнэ комсомол клубышто тамлэ омо дэн Павл дэн Шуматай малат. Йачэйкын сэкретаржэ йыбртымыж дэн нунын онгэш Ленин значокым пўшкылэш.

Тэнэй «Йошнар Пэлэдыш» пайрам годым Сэрнурышто Ленинлан паматник почылто. Сўрэтыштэ паматник почмо годым канткомын сэкретаржэ Васильез йолт. калыклан Ленин илыш нэргэн ойла.

Коч кўат Павл чурийштэ окэн кэртэш: ындэ минь пионэрын кў улмыжым шинчэм.

Шуматайат ындэ шинча.

Шама Алина.

Йал озанлык.

ВОЛЫК ВУТАМ ШОКШЭМДЫЗА.

Вўтат йўштё — шўрым кочдэ шинчэт.

Марий калык утларакшэ чодра лонгаштэ ила. Чодраштэ илымыж дэн оралтым шташ пэш йўрата. Пўрт дэч посна клатым, лэвашым, сарайм, кудым, мо(н)чам, анкудым, арвакудым, вўтам шта. Сурт йыр оралтым шында. Кольаланат пураш рожым ок кодо. Тугэ гынат, вольык вўтажэ марий крэсаньын—пырдыж вэлэ: кўвар укэ, потолык олмэш ломаш шарымэ, опса олмэш шўкшё капка, пырдж вошт йўдэт-кэчэт мардэж коштэш.

Тыгай вўташтэ тэлым вольык чытрэн шога, кочкынат-йўынат ок кэрт, адак кургыжат, олым дэн шудо дэч посна, нимогай вэсэ, вийан, тамлэ курго, укэ. Тыгэ вольыкым орландарэн ашнымаштэ ушкалжэ—шўрым ок пу, сўсна-влак—огыт куш, имньэ-влак—йўштё курго дэн вийм налын огыт кэрт, садлан чодра пашапштэ озаштлан кугу пайдам пуэн огыт кэрт. Вольык дэч посна крэсань мландэ пашам штэн ок кэрт; сай, пайдаң вольык укэ гын, крэсань илыш ончыкылат томам лийэш.

Мэмнан йўштё, лавран вўташтэ вольыкым сайн ончэн кушташ лийэш мо? Лавраштэ илышэ вольык кушкын, кугу пайдам пуэн ок кэрт. Вольыкым мушкаш,

тазан кучаш кўлэш. Вольыкым коваштыжэ—йўштё, ночко, пўрак дэч арала; коваштыж дэн вольык кап „шўла“. Йэңгат, вольыкат, пўжадтын, кап кўргё гыч оккўлжым тўжвак луктыт. Коваштыштэ тыгдэ рожла улыт. Лавра дэн нинэ рожла пэтраят гын, вольык кап шўлэн ок кэрт, чэрланаш тўңалэш, тўлўжга.

Таза вольыкым шокшо вўташтэ вэлэ ашнаш лийэш,—кўлэш годым тудым мушкашат лийэш, вўдан, вийан кочкышымат пуаш лийэш.

Йўшто вўтам шокшо вўташ савурдэ крэсань илэн ок кэрт. Тыгай вўташтэ вольыкым кучумыж дэнэ крэсань шкаланжэ кок пачаш зийаным шта: вольыкшо шўран, шылан, вийан лийн ок кэрт, адак йўштё вўташтэ кылмэн шогымыж дэнэ, кургыжымат кок кана утларак кочкын пытара.

Тыгэ шот дэч посна ончыкылат илаш тўңалына гын, шкэнан озанлыкнам вашкэ тўрлатэн, йэшарэн пэш огына кэрт.

Умлышо крэсань-влак, йўшто вўтан зийанжым ужын, вольыклан шукэрсэк шокшо вўтам шташ тўңалыныт.

Кузэ вара крэсань вўтам шокшэмдыман? Штымэ вўтам шалатэн, кизыт тэлымэш угыч шташ йёсё. Кузэ гынат вэс шот дэн шокшэмдыман.

Эн ончычак вўтап пырдж дән ўмбалжым шокшэмдыман. Вольыкклан пўртҕысө гай шокшо ок кўл: вўд, йол йымалсә шартыш ынжә кылмә, адак ушкал водарым мушкаш лийжә,—тылөч коч уто шокшо ок лий гынат, вольык тыгай вўташтә илән кәртәш; 5-6 градус шокшо лийәш гын, скта. Уто шокшо вольыкклан оғәш йөрө, тудо вәшкә чәрланән кәртәш.

Йүштө вўтам тўрлынат шокшәмдаш лийәш: пырнәа коклаш рәгәнчым шүшкаш, сай опсам шташ, ўмбалан потолыкәш онғам шараш, олым, шудо, кўльта дән ләвәд шындаш.

Шокшо дәч посна вольыкклан адак йандар йуж, кәчә волгдо кўләш. Вәт вольыкын кап-кылжә айдәмын гайак. Күзә айдәмылан шокшо, адак волгыдо дән йандар йуж кўләш, тугак вольыкат нунын дәч посна илән ок кәрт. Садлан вўташ төрзам (окнам), пужлышо йуж шушшо тўнбыкым шыман.

Тошто вўтам тыгә ачаләнәт вольыкым лачакак сай ончаш ок лий. Вольыкклан вўтам у шот дән шыман. Вўташтә сай кўвар, потолык, төрза-влак лийшт. Кўй кўвар лийәш гын, утларак сай. Вўта вәлән тәрә виньәмым шыман, виньәм пундашыш шуным опат, вара тәрә вўд мландыш шынән ок кәрт. Вўта гыч кәчә йәдә тәрсым виньәмыш луктын кышкат, тәрә вўд йоғаш лакым кўнчат.

Тыгай вўташтә вольыкклан кок вәләшат пөләмым штат: ушкал ик пөләмыштә, шорык вәсыштә, сөсна кумушышто; вўта мучко покшәднә кошташ вәр кодалтәш.

Вольыкым сай ончынәдә гын, тудын дәч шкаланда кугурак пайдам налнәдә гын, чланат тыгай вўтам шташ тўналзә.

А—й.

Чывым вольык дән пырля ида кучо.

Марий-влак чывым вольык дән пырля ашнат. Чывә каштам ушкал вўташ да мойн шылыт. Тыгә шытмә дән могай титак лиймыжым марий ок шинчә. Титакшә изи огыл.

Чывә, вольык вошышто альә вўташтә шкаланжә кочкышым кчалмә годым, шорәшат, адак пунжат, пыстылжат йога. Варажым вольык кочкыш дән йөрә нинә шаккшә настам кочкын колта. Чывын пунжо вольык логарыш логаләш гын, вольыкын мўшкүр пуштыжо пужла. Тәвә ындә шоналтыза: чывым альә кәрәк могай сурт кайкым вольык дән пырля ашнаш ок йөрыжө кўшнө каласымә гыч пәш палә.

Пырля илымантә чывын вольыкклан зийанлыкшә тидә вәлә огыл, адак вәсәт уло. Тидә чывын тийжә. Кәнәжым чывә ошмантә йүштылмым чланат ужыныт дыр. Адак нәржым шулдыржө йўмак чыкән удра. Чывын тийжә уло, садлан йүштыләш, могыржым удра. Тидә тийжә вольыкклан вәшкә вәшталтәш. Имнын пунышкыжо вәрәштәшат тий пурлмо дән коваптыжә чўнчанәш. Адак вольыкын пылшышкыжат садә тий пура, тунам вара пылш пәнгдәмәш, пужла.

Садә тий кәчвалым пўрдүж¹⁾ шәлшә коклаш шыләш. Йўдымлан вольык, сурт кайк вўр йўаш ләктәш. Капшә ўш-вуй гай, чуйака. Вўрым йўун тәммәкыжә, чумраш капан лийәш. Капшә дән йолжо шуан. Тўсыжө нарынчә гыч шәм-йоскаргә тўсыш савурна.

Нинә паразит тий-влак пәш вәшкә шарлат. Чывә кашташтә нуно млион дән коштыт. Ужаш гына нуным ок лий. Садә тий кашак гыч иктажшым ужнәт гын, чывә кашта мучашәш ош шовычым сакалтыман. Эрлашыжым ош шовыч дән пўрдүжым сайрак ончәт гын, иктажым огыл, иктажым ужаш лийәш. Адакшә әскәрән ончымантә кашта шәлшыштә ужаш лийәш. Шукыжым нуно шәлшә көргыш воштак пурән возыт.

Марийн посна чывә вўтажә укә манаш лийәш. Садлан чывә вўтам посна шташ тўнгалман. Адак чывә вўтам штәнәт, йыгран кучәнәт мошташ кўләш. Чывә вўта пырнәа шәлшышкә карболовой кислотам йоктарман. Адакшә извәсткам йыгән шындыман. Чывә каштамат арнәалан ик кана шокшо вўд дән когартыман, кислотамат йығаш лийәш. Чывылан шармә олымым чўчкдын вәшталтыман. Тошто олымжым тугак вўташ мойн кудалтыман огыл, йўлаташ кўләш. Чывын, моло сурт кайкын тийжым сайракын, тиштә каласымә сөмын огына әрыктә гын, чывыгә-влак, тийшт могырым кочмо дән, кангәмаш тўнгалыт, варажым колат.

Кәрәк күзә гынат, сурт кайкым вольык вўташтә ашнымә огыл, чылт пурташат ок кўл. Чывын тийжә укә гынат (шагажкә тийдымә улыт), садак вольык кочкышым локтыләш.

Агроном Л. Штрәнт.

Ләсничәствә кидысә олык нәргән.

Закон мом оила.

Марий коклаштә вәрын-вәрә олык укә. Йужо вәрәжә уло гынат, кугжаныш кидыштә, а крәсаньын укә. Тәвә, Марий обласыштә чодра шуко, чодра дән пырля чодрасә олыкшат кугжаныш кидыштә. Сәндән марий-влакклан шудым тўрлө вәрә пәш йөсын кычалаш вәрәштәш. Тидын нәргән тәнәй „У Илып“ рәдаксийш шуко возышт. Тәвә адак Орша кантон Ушпо район Ошламучаш гыч Роклуй воза:

„Ошламучаш марий-влак мый шарнымәм годсәк әрә шудо дәч посна орланән илат. Кәнәжым олыкан йәг-влакклан, вийштым пытарән, шудым штән коштыт. Тәлә шуәшат, вий шутышыракышт, тәрәш имным кичкән, шудо кычал тәк йыжгыктат. Коштәш-коштәшат пычрик возым конда да вольыкшылан, ош киндым пумыла, изиш пуаләш. Сәндәнә шовым вольыкышт чылт йарнән ләктыт.

¹⁾ Пырдж.

А чодра пѳлкаштѳ шинчышѳ-влак помѳшык гань илат. Тѳвѳ, Нужйал лѳсничий Бабушкин 5 дѳстин олыкым налынат, олык дѳн торгайаш вѳлѳ тѳнгалын. Дѳстинна олыклан 20—25 тѳнтѳм йодын илыш. Марий-влакын оксапт укѳзат, нуно „кабальная сделка“ шот дѳн олыкым штѳн пуаш лийч. Тыгань договорым штѳншт: вич ужаш гыч кум ужаш шудо лѳсничийлан, кок ужашыжѳ—штышѳ марий-влаклан. Штымѳ гына ок ситѳ, марий-влак тудлан адак 22 мѳнтѳ вѳрыш нарийѳн кодат. Чѳла пашам чотлѳн налат гын, ик копна шудыжо марий-влаклан 3 тѳнгѳш шуѳш.

Тыгѳ йѳра мо? Марий кундѳмыштѳ вара кѳшнырак шинчышѳ-влак тидым огыт уж мо? Олык пашам тѳрлатыза“—манын Роклуй воза.

Закон тыгѳ ойла.

1. Чодра законышто каласалтын; чодра орол дѳн лѳсничѳштыштѳ служышо йѳн-влак чодра фонд гыч олыкым налын кѳртыт. Нуно пашадарым шагал налытат, сандѳн нунылан олык да монь пуалтѳш. Ту олыкым нуно крѳсанылан арѳндыш пуѳн кѳртыт. Тугѳ гынат, арѳндылан кѳлшымышт (договорышт) „кабальная сделка“ шотан лийѳш гын, тугань договор окйѳрыш лѳктын кѳртѳш,—тидым сут онча.

2. Тугань олык чодра кѳргыштѳ огыл, крѳсаны мландѳ воктѳн гын, крѳсанылан кѳлѳш гын,—йал обшѳство тудым мландѳ фондеш шкѳ кидышкыжѳ налаш йодын кѳртѳш. Ты пашам земельный отдел виктара. Олык чодра кѳргыштѳ гын, тудым мландѳ фондеш ушаш ок лий.

Рѳдѳ Савыктышын закон умландаршѳ пѳлнажѳ.

Тугань олык нѳргѳн закон йамдлалтѳш.

Лѳсничѳствѳ кидысѳ олык нѳргѳн, йалла гыч крѳсаны-влак йодмо почѳш, кизыт Москошто посна закон йамдлалтѳш.

Мландѳ сурт кокла паша.

Шурным тошкыктат. Мѳмнан марий коклаштѳ (Морко кантон) ик тѳрлѳ шот укѳ. Кѳнгѳж шуѳшат волькыштым вигок-луктын колтат. Волькышшт вара шурным тошка. Тѳвѳ крѳдалмаш, вурсѳдалмаш, иктѳ-вѳсын ѳмбач сутыш пумаш.

Ончыкыжо кѳтѳым тарлаш кѳлѳш, йа чѳрѳт дѳн кѳташ. Сельсовет ты мартѳ ты пашам ыш ончо. Шушаш шотылан ты нѳргѳн шоналташ вѳрѳштѳш.

Чопый.

Парня шкѳ вѳкѳ кадыр. Кѳркѳдѳ йалын (Манчаж район, Кунгур округ) Каптиѳв Пѳтр пѳш мот наста. Мландѳ ужашлымѳ годым, адак олык ужашлымѳ

годымат шканжѳ сайжым-сайжым гына налын кодыш. Тудо кок чонлан лу каваным шта, моло йѳш лу чонлан пыкнѳ лу каваным погыш.

Колыштшо.

Ўйм машина дѳн шѳшкыт. Чорай марий (Пѳрѳ кантон) Апкалѳк шѳр гыч ѳмбал ойрмо, ѳй шѳшмѳ машина налын. Йѳдшѳ-кѳчыжѳ ѳй шѳшмѳ йѳк шокта. Чорай ватѳ-влак куанѳн шѳрыштым нарийѳат: машина ѳйм мотор шуко луктѳш. Тау Апкалѳклан—унгѳн налмыжлан, йалышкѳ машина на кондѳн, ѳдрамаш пашам куштлѳмдымыжлан.

Шинчан.

Машина налыт. Пасу пашаштѳ машина кѳлмѳжым Чорай марий-влак унлаш тѳнгалыч. Тѳнѳй пойанрак марий-влак 2 кырмѳ машина налыч. Нунын налмѳ дѳн вѳл огыл, йорлыракшыланат тарванман. Тѳат копѳратив коч вучымѳш коч могай машина на налын кѳртыда.

Кужо йылмѳ

Мола на вѳрым шѳктѳн шинчат гын? Чорай вольс мландѳ пашам ончышо комиссийш члѳнлакым мола на сайлѳныт гын? Йѳннын 22-жо спор мландѳ паша-влакым ончѳна манын, шуко йѳнгым ѳжѳктышт. Ик члѳнышт укѳлан засѳданѳ ыш лий, марий-влак укѳлана ик кѳчым ѳртарышт. Августын индѳшыштат сadyгак лийѳ—кок члѳн толын огыл илѳ. Крѳсаны-влак пѳш ранчѳн пѳртылыч, мѳмнам мускѳн кондыштыда маньыч.

Азыр, ѳк азыр! Кушто илыч гын, ту куго начальнык-влакым туна на нѳрышт гыч чывштал волисполкомыш нарийаш?

Куралшѳ.

Кѳчѳ пѳш шокшо. Кум арня годсѳк ик йѳрат ыш лий. Уржа вуйат сайрак лѳчѳн ыш шу, олымжо кошкѳн кайыш, пагытдѳрак шуо. Икийашыжат йѳр укѳлан кошкѳн сар-кайаш тѳнгалѳ.

Чорай марий-влак (Пѳрѳ кантон) мѳлна кышыл дѳн шѳлыкыш лѳктын йумылан сукѳн шинчын кумалыт. Укѳ йумо сырѳн чай, йѳрым колтымѳжо ок шу,—кѳчѳ аман кукшын шогыш. Йумылан кумалмѳ полшѳн ыш кѳрт.

Мѳнш.

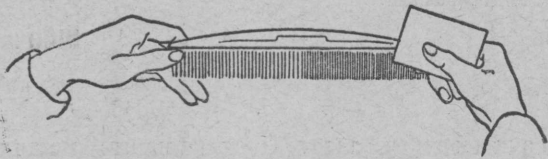
Отымбал йалыштѳ (Звѳнигѳ кантон) йал погынмашѳш кагашѳн ик йара кѳчыштѳ корѳмысѳ йѳрым пѳйшт. Вѳд шукѳмѳ. Калыкланат, волькыкланат сай, пасуланат йуалгѳ.

О-жѳ.

ШКЭ ЙЫРНА МО ЛИЙН ШОГА—АЙСТА ШОНАЛТЭН ОНЧЭНА.

Күдүрчө, волэнчэ, элэктричэствэ.

Тунэмдымэ, пичкэмыш йэн-влак пүртүс илышым огыт умлат. члажымат „йумо штэн“ манын шонат. Йүр йүрэш—„йумо пуа“ маныт, йүр ок лий—йумо шыдэ-шкэнат пылпомош гыч огэш шавыктэ шонат. Кэнэжым пыл лонгаштэ Илья йумо тройка дэн кудалыштэш, шайтан, азрэн, чорт-влакым поктылэш, мландэ көргыш поктыл пуртынэжэ, манын шонат.

Упым шэрмэн, шэргэш элэктричэствэ погына, садлан кагаз ластыкым шупшэш.

Молан вара шошым, шыжым, альэ тэлым Илья йумо огэш күдүртө, волгэнчат укэ?—йодат гын, йумылан инанышэ (шавышэ)-влак тыгэ каласат: тэлым Илья йумо мала, садлан волгэнчат укэ, күдүртышат ок шокто.

Тыгэ шонымын, инанымын шойакшэ члажланат раш койн шога гынат, мэмван марий-влак коклаштэ пичкэмышийэн йатыр уло.

Тэвэ, күдүрчө-волгэнчэ нэргэн каласэна. „Йумо күдүрта, йумо рашкалта, волгэнчэ—йумын тулжо“ манын марий-влак шонат.

„Йумо рашкалтэн, тулым пөртэн, оралтэн пижыктэн гын, тыгай тулым йөрташат ок лий, йөрташыжат ушкыт шөр дэн вэл лийэш“, шонат.

Уна, Пүрө кантонышто волгэнчэ дэн пөртэш туд пижынат, марий-влак пожар йөрташат йумо дэч лүдыныт, шкэ оралтышт, сурт пэчышт йүлумын ончэн вэлэ шоганыт... ныл сурт йүлэн кайэн.

Тыгэ ончыкылат пичкэмыштэ илэн, мэ пүтынь йаллам волгэнчэ туллан йүлаш пуэна.

Айста шоналтэн налына: мо тугай күдүрчө, волгэнчэ? Йумо тудым колта альэ пүртүс вий? Волгэнчым, күдүрчым—мардэж, вүд, моло пүртүс вий гайак айдэмэ шкэ кидышкыжэ налын көртэш альэ укэ?

Тунэмшэ-влак волгэнчэ вийм шукэртак умлэн налыныт. Волгэнчэ-элэктричэствэ вий дэн лийэш. Тидэ элэктричэствэ вийм айдэмат штэн көртэш, маныт тунэмшэ-влак.

Кизыт олалаштэ волгэнчэ дэч лүдмаш укэ. Волгэнчылан пөртым, оралтым йүлаташ, йэнгым пушташ огыт пу.

Пабрик-завот туньык (мурнья) мучаштэ, күкшө пөрт умбалнэ кужо вичкыж мучашан күртнөй воштыр шогалтымэ. Тидэ воштыр волгэнчым куча, тудлан пөртым йүлаташ, рашкалташ эрыкым огэш пу, волгэнчэ вий-

жым воштыр воктэн рокыш колта. Тидэ күртнөй воштырым рушла „громоотвод“ маныт.

Кузэ вара тидэ волгэнчэ воштырым понэн луктыныт? Кузэ волгэнчым воштыр дэн кучэн сэнэныт? Могай вара тидэ волгэнчэ вий?

Волгэнчым умлэн налалч мэ тыгэ шынен (сынэн) ончэна. (Вэт карэк могай пүртүс виймат тўрлын шынен ончэн умлэн налыныт).

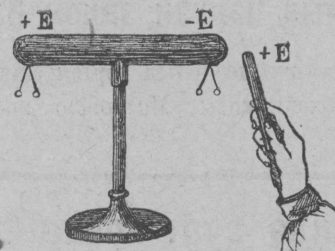
Шэргэм налын, тудын дэн штраш ластыкым йыгаш (йагаш) тўнгалына, тыгэ штымэ дэн мэ тэвэ мом ужына: йыгымэ шэргэ тигдэ кагаз ластык-влакым шкэж дэч шупшын пижыкташ тўнгалэш. Тидэ ойлымылан огыда ўшанэ гын, шкэ штэн ончыза. Адак сургучым штрашэш йыгэнэ² гын, тудат шупшаш тўнгалэш.

Тыгэ лиймашым чла лэч ончыч ожно грэк калык палэн налын. Нуно пэнтдэмшэ кишым йыгэныт, кишыжэ грэк йылымшэ „электрон“ лўмдалтэш, садлан тидэ шупшын налалч полшышо вийм „электрон“ „элэктричэствэ“ вий манап тўнгалыныт.

„Элэктричэствэ“ вийм магнит вий дэн иктэш шотлаш ок лий. Магнит күртнөй ўзгарлам вэлэ тупшын налэш,—кагазым молымат огэш кэрт.

Пызлэ рүдө гыч пурса гай падраш-влакым пўчкын луктына, вара тудым порсын шүртэш кылдэн сакэна. Йандау тойам альэ сургучым штрашэш йыгэнат, падраш лишкэ намийэн ончэна. Шүртэш сакымэ изи падраш йандау альэ сургуч дэч липэмэш (шупшылтэш).

Вара волгэнчыжэ кушто, тидыжым члажат умлэн көртэш? маныда. Ида вашкэ, вашкэ паша важык кайа, маныт.

Кидыштэ «положительное» элэктричэстван йандау тойа. Той тойан нок мучаштэ, статйаштэ каласымэ гай, нок падраш гыч сакымэ. Элэктричэстван тойам лишкэ намийэт гын, той тойа вэс мучаштэ туганьяк «положительное» элэктричэство погына ($E+$), лишыл мучаштэ—«отрицательное» ($E-$). Ик түрлө элэктричэстван падраш-влак огыт ушно, иктэ вэсэ дэч торлат.

Тыгай йыгымэ сургучышто альэ йандау [тойаштэ] лиймэ вийм палэн налалч, тунэмшэ-влак тыгэ штэныт. Нуно кугурак киш моклакам (тудым йантар маныт) штэныт. Тудым сайнрак йыгэн инынымэкэ, парньам

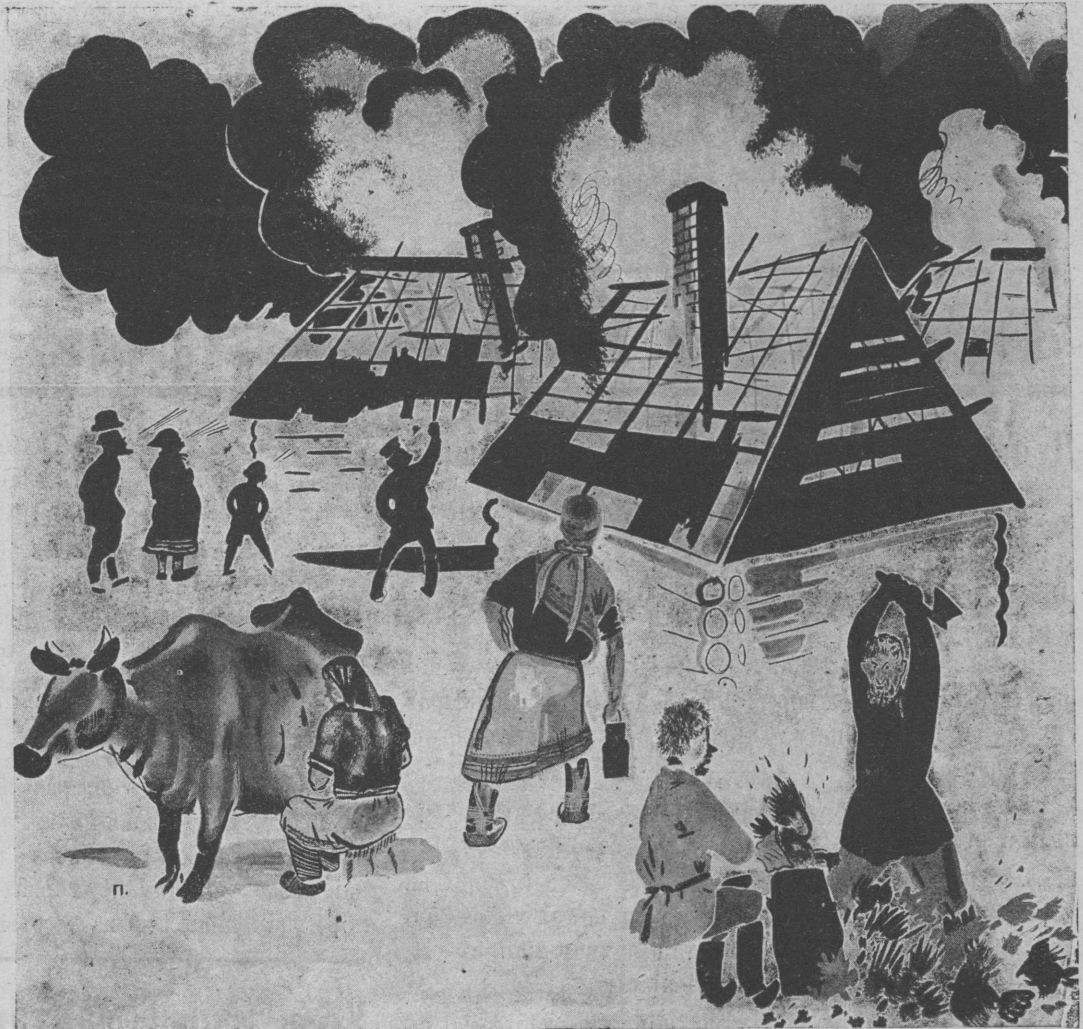
лишкэ нарийэт гын, кини мохлака гыч тул йып (сэскэм) лэктын кайа; парньаш вэрэштэшат, ала модэн шуралтымыла вэлэ чүчэш; адак „шырт“ шокталта. Тидэ тул йып элэктричэствэ волгэнчэ лийэш. Элэктричэствэ вий погаш лүмын штымэ машина-влак улыт, тыгай машина дэн погымо элэктричэствэ волгэнчым раш ончыктэн пуаш лийэш. Элэктричэствэ вий кок түрлө лийэш. Йандау йыгымэ годым ик түрлө лийэш, кишэш — вэс түрлө. Йандау элэктричэствэ киш элэктричэствэ дэн ушна, ик түрлө элэктричэстван падраш-влак огыт ушно. Йандау тойам йыгэна гын, тудо пэрвой кана садэ шүртэш кылдымэ падрашым шупшыш налэш, вара шкэж дэч шүкал колта. Падрашыштэ йандау йыгымэ элэктричэствэ погынат, тудо ойрлэн кайа, падрашым киш элэктричэстван падраш дэч нарийэна гын, нуно ушнат.

Тыгай кок түрлө элэктричэствым рушла „положительное“ дэн „отрицательное“ маньт, марла „ушнышо“ дэн „ушныдымо“ манаш лийэш.

Пыл лонгаштэ элэктричэствэ вий уло, мландыштат элэктричэствэ уло. Пылысэ элэктричэствэ мландысэ дэн ушна (нуно кок түрлө улыт); ушнымыж годым волгэнчэ лэктэш, күдүрчө йүк шокта. Элэктричэстван киш мохлака дэч парньам тўкалтымэ годым, пудэшталтмэ йүк „шырт“ шокта манна. Тушто элэктричэствэ вий пэш иви ильэ. Пыл лонгаштэ тудо пэш кугун погына. Сандэнэ кок түрлө элэктричэствэ ушнымэ годым тушто пэш талэ (шап) йүк лэктэш, сургалт кайа. Күкшака пөрт,

„Шэм ушкалын шөржө кэртэш гын вэлэ“.

Пүрө кантон Кайнык вол. Ушмэн йалыштэ тэнэй волгэнчэ логалмэ дэн пожар лийэ. Пожар йөрташ шэм ушкалын кум вэдра шөркышкышт, кум шэм чывым тулыш кудалтышт, шүвэдш кугза шүвэдэнат ончыш. Йал совет прэдсэдачыл тул йөрташ эркым ыш пу. Укэ, ала молан пожар ыш чарна. Тугак Чорай вол. Пөклэндэ йалыштат толашэн ончышт 0)сипов дэн „Тул водж“ сарыма гыч).

Укэ, родо-влак, тэ изиш йонгыш штэнда. Кум вэдра шөр дэн кум чывэ шагал Тошто йэн тыгэ маньт: „Кумло ушкалым шүшкылман, нунын вўрыштым да уло йал чывым тулыш нышкыман, кум-нил вийанрак йэнгым тулыш шүвэдаш шогалтыза, а молыжо араным чотрак пўаш тўвалза“—тунам вара „йумо ок пу гын, сьсна ок ноч“... уло йалдам тул ушнал ганьэ иннанаштак нулал найа.

күкшө пушэнтэ, курык вуй монь лийэш гын, нуно мландысэ дэн пыл лонгасэ элэктричэствым лишэмдат, нунылан ушнаш полнат, садлан волгэнчэ утларакшым тыгай күкшө вэрлаш логалэш.

Элэктричэствэ вийм кузэ пыл лонга гыч погаш лийэш вэс номырэш каласэна.

А-й.

Рушым поктэн гын, мо гын?

Кэчвалым кэчэ пэш эндыш. Кас вэлэш пыл погы-
наш тунгальэ. Кэчэ шичманш вэлым пэш нэм пыл толэш,
күдүртымө йүк шокта. Йүр шывэ-шавэ йүраш тунгальэ.
Йүд лийэ, пэш күдүрта, волгэнчэ волгалтэш, кок кана
пэш чот раскалтэн колтыш. Райэвка рушым (Чорай во-
лыс, Пүрө кантон) раскалтэн колтэн, шүч гай штэн
шындэн пуштын.

Эрлашыжым марий ватэ-влак ойлат:

— «Эй йумо, пэш лүдымат-лүдым, йүд вонш малэн
ным карт, пөрт чытрнымэ гай чүчэн; тугадар күдүрта,
раскалта, пөрт йалт волгалт кайа!»

— «Эй, ойяэтыс, тый гына лүдынат мо? Түвө молла
навайат манэш: тэвгэчэ йумо пэш сырэн улманат, сан-
дэн тунар лүдыктыш“.

— «Иктаж могай осал паша лийн дыр, йа вүргө-
чын коным мушкыныт дыр, йа мо?»

— «Вара Райэвка руш пуштманш вэрч күдүртэн ма-
нытыс?! Тудо кэчвалымжэ йумым орлэн, мый йумо дэч
ом лүд манын коштын. Сандэн тудым йумо пуштын».

Тыгэ ман ойлышт акай-кокай-влак. Кодыштымат шо-
налтышым: йумын вийжэ шагал кодын аман? Улыжо ик
рушым йүд вонш күдүртэн поктэн коштын вэт. Молан
вара адак тудо чла коммунист-влакым ок пуштэдэ?
Нуно вэт йумылан төрэнш кайат. Йумо шкэ коммунист
дэч лүдэш гын вэлэ.

Шинчан.

Тунэммэ паша, марий ылыш.

Лудмо пөртлан илалшырак вуйлатышэ күлэш.

Кизыт лудмо пөрт марий йаллаштэ шуко шарлэн.
Шуко гынат, пашаштым сайн колтэн огыт карт. Лудмо
пөртын тунг пашажэ политико-просветительный паша
лийман. Тидым чланат шинчат дыр. Тунэммэ, культур па-
шам штымэкэ, лудмо пөрт эрэ шуқырак да шуқырак
ончыл марий кресаньым, „активым“ шкэ вэқыжэ погаш
тунгалэш.

Тугэ гынат, лудмо пөрт-влак альэ пашаштым тыгэ
колтэн огыт карт.

Шуқыжым лудмо пөртыш рвэзэ калык коштэш.
Илалшыракинэ чыт ок лийэ альэ пэш шагал мийа. Сад-
лан кóra марий-влак, тыгэ кошташ мэмнан жапнат укэ,
рвэзэ-влак тэ-эк толашэн кийат,—маныт.

Марий чыным ольа. Лудмо пөртын вуйлатышыш-
тат рвэзэ улытат, марий рвэзэ-влак йужо йаллаштэ
лудмо пөртыш лүмынак толашаш вэлэ коштыт. Модыш
пөрт шонат. Кнага, газэт лудмо олмэш, ажгынэн вэлэ
кийат.

Избачшат, лудмо пөртыш рвэзэ калык коштым
ужэшат, пашажымат рвэзылан кэлшышым шта. Тыгай
пашам ужмэкэ, лудмо пөрт дэч марийн шүмжө йүкша.

Тыгай паша лудмо пөртышто марий кресаньлан
йөрпэш ок кэлшэ. Тудлан лудмо пөртышто кресань
паша нэргэн ольымо лийжэ. А рвэзэ-влак кэрэк кузэ
толашат гынат, тыгай пашажым кресаньлан тунуктэн
пуэн огыт карт.

Вара мом штыман? Корно иктэ. Лудмо пөрт вуйла-
тышылан илалшырак коммунист-влакым шогалтыман.
Кизыт лудмо пөртышто коммунист-влак пэш шагал
улыт. Партий йёным марий кресань коклаш шараш

күлэш. Тидэ пашам штэн шукташ лудмо пөртыштат
лийэш. Утларак партийэс-влак гына күлэш.

Тулэч посна адак, партий альэ комсомол погынма-
шым лудмо пөртэншташ пэш йөн. Марийат вара
тушко мийаш тунгалэш.

Утларакшэ избач-влак коммунист, илалшырак йён
гыч лийт гын, вара марий кресань гыч „активат“ (он-
чыл йёг) лийэш, лудмо пөртын пайдажым марий шкат
умла.

Эштэрэн.

Рэдансий гыч: Эштэрэкин чла ойжо дэнак рэдасий
ок кэлшэ. Шкэ избач-влак, коммунист, комсомол, жур-
нал лудшо-влак кузэ шонат гын? Кузэ лудмо пөртын
пашажым нёлталман, тёрлатыман; кузэ марий лудмо
пөрт-влак пашам штат,—сэрыза.

Урал марий пэдтэхникумын кэнгэж пашажэ.

Тэнай Күсө годым Урал марий пэдтэхникумышто
тунэмшэ-влак марий калык коклаштэ тунуктэн коштыч.
Окружком РКП(б.) кок шүдө тэнтэ оксам пуо, адак ки-
но пэрэдвижкым колтыш. Йамдалтмёнгө кок могрыш
ойырлэн марий коклашкэ лэчна. Пёрвөй отрядыштэ 30,
вэсыштыжэ 26 йёг, нунын кокла гыч пионер—28, ком-
сомольэс—16, коммунист—1, партийдымэ 11.

Йал погынмашэш вэс кугжаныш дэн Совет Ушэм
илыи нэргэн, тыгдэ калык коклаштэ у ылыш штымэ
нэргэн, Урал Марий пэдтэхникум нэргэн, марий калы-
кын тунэммашыж нэргэн „У Илыш“ дэн „Йошкар
Кэч“, маркор, газэт паша нэргэн, эрэн илмэ, чэр гыч
утлымо, вашполыш, коператсий, налог, совет, сут паша
нэргэн,—модо тўрлымат ойдышна. Митинг пытымёнгө

кастэньким спектакль шындалтэ, варажым чонан сўрэт-тым (кино) ончыктэдышна, пытаргышыжлан пионер-влакын модышыштым (гимнастикым) ончыктэн чарнадышна. Сэдыгэ кэчын пэл йўд эртымэш шташ возо. Ик йал гыч вэс йалыш каймэ годым мэмнам ужатэн мийэдышт, — вэс ий адак тыгэ калыкым тунукташ толза, — манын йывртэн кодыч. Вэс йалышкэ линэммына годым мэмнам ваштарэш налаш лэктит, мэжэ йошкар шовычым кўш нўлтэн, таг тошкалын, «Чэвэр ўжара волгалтын» мурым рўж мурэн йалышкэ нурэна. Мэмнан йырна уло йал марий-влак погынат, тўрлў закон нэргэн йодыштыт, шкэ ойштым ойлат — сэдыгэ кэчэгут калык митингыштэ куго пайрамышкэ толшыла шогат. Сут паша нэргэн ойлымо годым ватэ-влак ойлышо дэке рўж мийэн шогалыт. Калык пэш йывртыш. Ўлўл-Пардымыштэ ик ош пондашан кугза ойлышым вўчкалтэн тыгэ майэ: «Тау совет власлан, тудо мэмнан влас, мэмнан вэрч нўжна вэрч тырша». Ут йалыштэ марий ватэ-влак, шыгашовычын пайдажэ укэ, осалжэ вэлэ логалэш, тўрлэн шинчымаштэ шинчам вэлэ пужэт, сандэн тудым кудалташ кўлэш, — манын пунчал мутым луктыч.

Марий калык коклаштэ траком пэш шарлэн, моло чэрат уло, сандэн нуно кўдўндыда пэршылым кондыза ильэ манын йодыч. Тунуктышо-влак шагалан у учичыл-влакымат пэш вучат.

Члажэ марий коклаштэ 21 кэчэ коштылто, 310 уштыш вэр кайалтын, 24 марий йаллашкэ пуралтын, погынамашкэ 5.099 йэн мийэн — ўдрамашыжэ 2.157 пўрйэнжэ 2.942. Погынымаш 23, доклад 114 шталтын, чонан сўрэттым 10, спектакльым 15, тимнастикым 20, 18 кана муралтын. Ватэ-влак погынамаш 3 кана, рвэзэ-влак 2 кана лийн. Комсомол йачэйкым кок вэрэ почна, тушко 17 йэн нурыш, „У Илыш“ журналлан подпискым 64 погалтын.

Тэвэ, тыгэ мэ Урал марий пэдрэтехникумышто тунэмшэ-влак у илышым штэна, вара тэ, Моло пэдрэтехникумышто тунэмшэ марий-влак, кузэ штышда? „У Илыш“ журналыш сэрыза.

Нусекеев Д.

Тупынь тунуктат.

1924 ий апрэлыштэ Йаран олаш (Вятка губ.) тулык рвэзэ-влаклан йоча пўрт (детдом) почылто. Тушко тўрлў вэр гыч тулык марий игшывым погышт. Вуйлатышылан ончыч марий ильэ. Тудым вашкэ, ала мом шонэн, луктычат, олмэшыжэ рушым шогалтышт. Кок марий руководительница (тунуктышо) уло. Кизыт йоча пўртыштэ 22 рвэзэ ила.

Йоча пўрт почмо годым, марий игэ-влакым марла тунуктэн ашнаш шонымо ильэ. А кузэ вара кизыт илат? Тэвэ, ик ийат пэлэ шуун иквэрэш илмыштлан. Марла возаш, лудаш тунуктымо укэ. Марла олымым колаш ок лий. Марий йылмэ дэн мўндўрк кайэн от кэрт, маныт. А тыгэ ольаш пэш моштат: ваш-ваш иктым „лопар“,

вэсым „слэподыш“, кумышым „номак шинча“, „вор“ манын мускулат. Йужо рвэзэ тыгэ муралта: „черемиса лопари заиграли в пузыри, пузыри-то лопнули, черемиса топнули“. Пэш сайлан тунуктат ужат? Мола тыгэ, ман ида йод, тушто каласат: „национальное воспитаниежэ шындымэ кўлэшын огыл“.

Йоча пўртыштэ пионер отрад уло. Вожатыйжэ руш. Нуно руш йылмэ дэн „Йошкар пэлэдыш“ лўман пырдыж газэтым луктыт, марла сираш огына мошто, маныт. Пионер-влак йал рвэзэ лэч кугунак ончык кайэн огыт ул.

Тыгай илыш, тыгай паша ок йўрў. Мом гынат, кўлан гынат шташ кўлэш.

Йалпай.

Рэдаксий гыч: Йаран усовнацмен, Вятка губсовнацмен — йоча пўртыш лишкырак мийэн огыда ончал гын? „У Илыш“ вуча.

Тошто шула.

(Арбан-йал, Чарла к. Марий Облас).

Миклай кугужа годым Арбан йалыштэ волостной правлэн ильэ. Тушто руш тиак-влак, крэсань пашам „тўрлатэн“ илышт. Адак арака кэвыт (кабак) ильэ. Кастэн урэмьш лэктат гынь, кармонь йўк дэнэ рвэзэ-влак кичкрмым вэлэ колышт ильэ. Ситаргышыжлан одорым штат 1) йэн пакчаш кийар, олма шолышташ коштыт ильэ.

Кизыт вэс тўрлў.

Йалыштэ чла пашам йалсовэт (РИК) тўргэн шога. Рикыштыжэ Арбан марийак. Адак партий, комсомол йачэйкэ, пионер отрад уло. Ўмаштэ кредит кооператив почылто. Тэнэй шоным мэдициньский пункт лийэ. Лудмо пўрт, школ уло. Кэвэжлан аза ончымо пўртым почыч, адак пожар дружиным штышт.

Нурэш клэвэрым ўдат, умбакыжэ шуку нуран пасуп савурнаш шонат (шонго-влак кизыт пэш ваштарэш шогат).

Кооператив почмо годым 60 йэн вэлэ ильэ. Кизыт 200 утла члэн уло. Нўжна-влаклан полишен шога — оксам пуа (кредит). Умбакежэ пашажым шараш шона. Шкэ кидышкыжэ вўд вакшым налнэжэ; вий лиймыж сэмын, электричэствым йаллаш колтынэжэ.

Мэдрпунктыш кизыт пэш кошташ тўгалыныт, кэчылан 150—100 толыт. Шўвэдышэ ўрдыжэш кодэш.

Рвэзэ-влак кичкр гыч огэш шокто гай. Лудмо пўртышкат, шагал гынат (15—10), коштыт — газэтым, кнагам лудыт. Нунын коклаштэ ўдыр-влакат (3—4) койт. Партий, комсомол погынамашкат мийат. Нунын мутланмыштым колштыт.

Икэтэ гына эша пытэн огыл. Йал воктэнэ йумо отг шога. Тушко кажнэ ий кумалаш лэктит. Шуко вольы-

1) Орэн коштыт.

кым пытарат. Пупэнтылан кумалын пайдам вучат. Вашкэ тидэ тушманат пыта дыр, тудын окўлжым ынглэн налыт.

Тугэ гынат, илымэ сэмын тошто тўс йомэш, уыш савурна.

В. Йаматай.

„С а р“.

(Шоркэнэр йал, Шэрнүр кант.).

— Кэ-крэк-крэ-эк!..

„Пэл йўдат шуун ужат? Шуко малэн ом колто гын йбра, имнылан эррак вараи кўлэш ильэ. Кодшо эрдэнат чотрак малэм дэнэ имным шагал пукшэнам ильэ“.

Тыгэ кугза кувалан кутрышат, адак, нэрым „лыр-лор“ шушыи, малэн колтыш. Изиш лиймэк, урэм мучко пэш кугун йўк шоктыш,

— Кугза, малэт, укэ?

— Малэм. Мо вара адак лийэ?

— Колат, ала мо пэш кугу йўк шокта? Пожарак огыл гын?..

— Кў шинча?... Адак шыжэ вэлэш могай пожар?

Йўк лишэмэ. Вурсэдалмэ шокта. Ваш-ваш руш мут дэнэ лэвэдын вэлэ лэвэдыт!

Эй, албаста налшаш—чара вуй Кирла дэнэ Кавыр-лан кашак тумасатыс! Мо нунылан ситэн огыл?—кува кугзалан ойла...

— „Йыван! Тый мыйн тувырэм, й... ..ч, молан кушкэдыч?“ Вэсыжэ ч..... коклаш нэрэтым чыкэнат мо?“

— „На, на, й... ..и, вэс кана ит пижэдыл“—ман мушкындымо шоктышат, тунамак—„а-а“! Тый, чара вуй, изайм тыгэ кырэт! На, тэвэ, на!“—пыткэ-потко вэлэ шокта.

Туманлэн, вурсэдалын урэм дэн волат. Кокла гыч ор вуйан йўкат шокта. Лувуй дэк кайат. Тушак крэдалшэ ўмба ч протоколым возэныт. Эр мартэ молан крэдалмым палаш ыш лий.

*
* *

Эрдэн эрак, имным кушкыжын, куралаш кайэм.

— „Комынис“, колынат укэ, кодшо йўд сар лийэ вэт?—манын пастук Мэтрий мый лэчэм йодо. Вара пэш йаклакан мутланаш тўнгалыэ.

— Кирлажэ ожно комынислан шогэн вэт, а кизыт пэш йўаш тўнгалын. Ондай огыл мо, а?—шыргэ вошты-лал колта Мэтрий.

— Вэсыжэ адак „кисамолышто“ шогэн, а мушкындылаш пэш кэртэп. Вэт кизытат нуно тыглай йэнг огыт ул: Чара вуйжо таваришэстын прэсэдачылжэ, вэсыжэ, тулэч коч, йал милитсылан шога. Нунылан крэдалаш вэк ок кэлшэ ильэ.

— Вэс кана мэр папанкэ сай йэнгим шогалтыза маньымат, пасуш кайшым.

Пасуштат канымэ годым эрэ „сар“ нэргэн мутланат воштылыт.

— Ха-ха-ха! „Прэчидачылна“ кугу шинчажым¹⁾ шудэш йомдарэн. Гачэ Йогор руш, Йашкам налынат, йал кумдыкэш кычалэш. Мо, муун кэртэш мо? Кў муэш гынат, лучо кўй воктэн лупшал кудалта. Укэ ындэ, партий гыч лэктын вочмыж гайак, кугу шинчажат муды-машынак йомын.

*
* *

Чара вуй Кирла, товаришество вуйлатышэ гыч лэктын возын, сутыш логальэ. Кавырлан Йыванжат тугак.

Арныа эртымэк коктынат, вачэ коч киндэ мэшаком сакэн, олаш опкылыч. Пырля крэдалыныт, пырляк тўрмаиш вэрэнтыч.

Ст. Свинцов.

Комсомолышто марий шукэмэш.

(Морко кант.)

Морко кантонышто комсомол паша—у папа. Кантон лиймэ дэч ончыч Моркышто ик рвэзэ ушэм, адак йаллаштэ кок кум йачэйкэ вэлэ ильэ. Кизыт марий йаллаштэ комсомол шарлаш тўнгалыэ: члажэ 191 йэн, тувэч марий 158, руш 25. Партийштэ шогышо 12.

Комсомолышто 158 марий уло гынат, ўдўр гыч нылыт вэлэ, нунат тунэмшэ. Шукыжым марий ўдўр-влак комсомолыш пураш лўдыт, вожылыт. Качэ-влак мускулаш тўнгалыт понат. Адак йужо комсомолжат йаллаштэ ўдўрым комсомолыш ўжмэ олмэш, чизыштым да монь вэлэ кучылташ йбратат. Ты папам тўрлатыдэ ок лий. Руш гыч 12 ўдўр шога, нуно огыт лўд, комсомолыш пураш.

Ал. Пэттоки.

¹⁾ Йанда шинча.

Маркор йолташ-влак! Тўрлө йбрдымö [альэ осал паша нэргэн „У Илышыш“ возымöнгö (пэ-чэтлымэ почэш) эскэрыза: тўрлатат гынат, укэ гынат—рэдаксийш увэрым пуэн шогыза.

Иль. № 63

Тунэммэ паша.

„У вий дэн тунукташ тунгалына“. Августын 9-жэ тўрлө вэр гыч Чарла курсыш погыношо марий тунуктышо-влак, пытаргыш касым пырля эртараш, партшкол клубыш погнышт. Чарла курсышто кок тылзэ вэлэ тунэмна гынат, польшым шуко нална, шинчымашна шукэмэ,—манын чланат куанэн ойлат. Пёртылмөнтө марий калыкым тунукташ у вий дэн тунгалына, маныт. Марий калыкын ончык кайаш тунгалмыж нэргэн, йалыштэ мом шышаш нэргэн курсым вуйлатышэ Романов ойлымо почэш, Одо облас, Урал облас гыч, моло тунэмшэ-влакат курсыш погымылан таум штэн ойлышт.

Этна.

Молан эрэ тошто сэмын чоклэна? Чарла педтехникумышто кодшо ий, марла йылмэ дэн марий историй тунуктымаштэ, мланна марий грамматик дэн историйм Василев В. М. дэн Егоров Ф. Е. тэлэ коч эрэ тошто сэмынак чоклышт. Егоров шошым курган кунчаш кайэна манын ильэ. Шошат, кэнэжат эртыш — тачат кунчэна. Мый шонымаштэм шушаш ийлан тунэммэ годым пашамат штэн шогам күлэш. Мут гыч историй тунэммэ годым архивлаштэ марий нэргэн кычалап, йылмэ тунэммэ годым кнагам кусараш, молат...

„Йошнар умдын“ стэнкоржо.

Йал лавра дэч лүдэш. Тунэмшэ-влак кэнэжым йаллашкэ шынгала толын капланышт. Нуно кугын тунэмшэ улыт, калыклан шуко полшэн кэртыт, манын шоныш марий калык. Москошто кугун тунэмшэ Кокшамар марий Кутасов В. И. тугэ ок шоно. Тудын калык коклаштэ паша шташ Моско вургэмжэ лаврга,—кушан мушкат, Кокшан вүдэш лавражэ ок кайэ?

Манар.

Ик йэнлан шымлэ-шым начальнык. Пүрб педтехникумым пытармөнтө, инспектор мланэм У Сола (Бэлэбэй кантон) йалэш вэрым пуо. Изиш лиймөнтө Кичкинашыш кусарыш. Ту кагаз дэн мэсткомын сэкрэтэржэ Шатов дэк пуршым, тудыжо манэш: школым Кичкинаш гыч Тумбагуш йалыш кусарэна, тушто тунукташ тунгалат. Паша тыгэ лиймөнтө, Бэлэбэй кантком марий сэксийн сэкрэтэржэ Абдреев дэк увэрым колтышым. Вашэш мутым налам, Абдреев сэра: школ Кичкинашэшак кодэш. Тунукташ тунгалаш жап шуун, кэчэ кэчын эрта. Кудыжым ындэ колышташ: мэстком сэкрэтэрым, марий сэксий сэкрэтэрым, руш инспектрым, адак туш ВИК'ат мутым чыка—ала тудум?

Султангареев.

Учитыл уло гынат, укэ. Тэнэй Бэлэбэй кантонэш марийлан кум школ почылто. Иктыжлан учитылым мууч, коктытшылан укэ. Молан тугэ, марий учичыл укак мо вара? Укэ, укак манаш ок лий, улат, марий коклаштэ

шташ ёрканат, сѳас коклаштэ улыт. **Уразбахтин Анпэрдэ** дэн **Шамынаев Салимгарэй** кок Бэлэбэй марий коктынат сѳас (тотар) йалыштэ тунуктат. Нуным, пжашышт гыч шўдрэн луктын, марий пашаш ушалл күлэш ильэ.

Маркор.

Сайлан тунукта ужат. Бэлэбэй кантон, Шараш во- лыс, Акпарыс йалыштэ иккана рвэзэ-влак модыт ильэ. Модмо годым учичыл Мэнлигали Гайнитдинов, ала кудо йал гыч йўын тольбат, рвэзэ-влак коклаштэ карандас дэн кудалыштын тошкыкташ тўчэн кошто, пэш кичкыр- лыш. Тунэмшэ йочашт-влак шкэ вуйшт дэн вурсат. Ты- гай койшым тудлан кудылташ күлэш.

Тунэмшэ.

Сай учитыллан шуун она кэрт. Мунарыштэ (пүрб кантон) кодшо ий мартэ тунуктышылан Максимова лўмай руш ватэ шогыш. Игыбвыжэ шукылан лийн йөн- лын тунуктэн ыш кэрт. Вара шыжым йал йодмо почэш Софронова йолташым колтышт. Ну ындэ, шонышна, паша кайа. Айи-и-и, тидыжэ ончыло лэчат алама лий. Тэлэ коч, чэрлэ улам манын, школыш шуэн пурэдыш, тудын олмэш марийжэ тунуктэн толатыш. Шинчыдымэ пашалан пижат гыч, пашан йөнжө ок лий. Тыштат тугак. Марийжэ тунуктышо огыл, сандэн пашажэ тэгыт- лыдымэ орва гай мўгрыш. Кў тышкэ ончалэш гыч?

Эй Н.

Школ гыч понта. Пўнчэр йалыштэ (Пўрб кантон). Тимофеев тунуктышо уло. Тэлым ик пагыт витэ шко- лаштэ куго-влакым окац, сэраш тунуктышт. Пўнчэрыш- тат тыгай паша лийн тўчэн. Пёрвўйрак шуко йэн, ту- нэмамак манын, пўрйэнжат, ўдўр-влакшат школыш кош- тыч. Тунэм-тунэм кушко шууныт? Ўдўр-влак йалт кош- дымо лийч. Нуно лэч молан тыгэ лиймым йодатат, пэ- лэштат: «о лий ындэ, огына кошт, лўдына, учичыл эр- так пижындылэш».

Шкэ учичыл кушак пижэш гыч?

Ужшо-колшо.

Тунэмаш тарванат.

— Морко марий-влак тэнэй Чарла партшколын 12 кайш, Озан рабфагыш 12, Москош 2 йэн **А. Чага**

— Йаран марий-влак помжалтыныт. Тэнэй ик тож- солин во- лыс гыч 28 йэн кайаш тўчыш. Нуна коклаш- тэ 35 йаш-влакат улыт. Уло Йаран уйэз гыч 90 ма- рий тунэмаш кайнэжэ ильэ, вэр шагал лийэ.—**Йани.**

— Алабага марий-влак (Алабага кантон дэнэ Мо- жга уйэз) пэш тунэмнэшт. Кажнэ йал гыч 10 йэн мар- тэ кайаш тўчышт. Кузэ, куш кайаш шуко йэн корным иш му.—**А.**

Издатель: Центральное Издательство Народов СССР
Ответственный редактор: М. Кузнецов.

СССР КАЛЫК РҮДӨ САВЫКТЫШ

токан тыгай у марла кнага-влакым луктын:

	Аншэ.
1. М. В. Фрунзэ	30 ур.
2. Бронин. Лэнин дэн Йошкар Армий	25 ”
3. Полев. Йошкар Армий дэн Флотышто служымо могай льготым, полышым, куштыл- гым пуа	25 ”

Ожно савытымэ кнага-влак:

4. Костычев. Мландэ папа	40 ”
5. Никинин. Вэра кузэ лийн, кузэ шарлэн	30 ”
6. Дернов. Мүкш ончымаш	30 ”
7. Сайви. Сёсна ашнымэ	18 ”
8. Грацианов. Кукшо ийгэчан вэрлаштэ мом ўдыман	20 ”
9. Шкэтан. Йумын йазыкшэ (ойлымаш)	30 ”
10. Д. Граве. Кузэ сандалык лийн	25 ”
11. Гремяцкий. Мландэ ўмбалнэ илыш кузэ тўгалын, кузэ шарлэн	25 ”
12. Унымарий. Шинча чэр траком	12 ”
13. Лилина. Мэмнан тунуктышына Лэнин	12 ”
14. Н. К. Крупская. Лэнинын тунуктымо нэргэн ойлымыжо	20 ”
15. Российсэ Коммунист партийн програмжэ	15 ”
16. 12 йэн илыш	40 ”
17. Пэнтэрэн. Шёбран ушкал (пизэ)	8 ”
18. Чавайн. Аракан кочыжо (пизэ)	25 ”
19. Тудынан. «Чодра пэлэдыш», марий поэт-влак почэла-мут дэн марий калык муро	80 ”
20. Чтамсыр. Крэдит ушэм	30 ”

Учэбник-влак:

21. Никитинский. Пўртүс илыш 1-шэ кнага (учебник)	55 ”
22. Зэнчэнко дэн Эмэнов. «Илыш дэн шинчымаш—чотышто» (4-шэ ийлык задачник)	75 ”
23. А. В. Ланков. Тўгалтыш ийдан лукмо задачник	
24. Г. Г. Кармазин. «Мут палэ» (школлык буквар)	
25. Тудынан. «Марий йылмылончыш» (грамматик), кок ужашан	
26. В. Сави. «У Куат», школышто лудшашлык 1-й кнага.	
27. Никитинский. «Пўртүс илыш», вэс кнага	
28. Ўпымарий. Мландын кызытэ дэн тошто годсыжым ойлымаш	
29. Григорьев дэн Миюн. «У вашталтыш», буквар паштэв лыдмы книгя	
30. Ланков. «Шотлымы книгя», пётари и тымэньмь	
31. Тыдынок. «Жэплэш тымдым книгя», пётариш школышты вэс и тымэньмь	

Куго йэным тунуктышашлык кнага:

32. Г. Г. Кармазин. «У пасу», шэмэр калыкым лудаш, сэраш тунуктымо марий мутпалэ	
33. Силдай Вайсу. «Сотыш лэктйна, кого-влэм лыдам, сираш тымдымы книгя	